

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MUHACİR GİRİTLİ BEKTAŞİLERİN
RİTÜELLERİNDEKİ İNANÇ VE KÜLTÜR
UNSURLARI: TURUNÇLU (İMRANIYE) KÖYÜ
ÖRNEĞİ**

Ali Kemal SÖNMEZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nuri GÜÇTEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEVİ BEKTAŞİ KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

MAYIS 2023

**MUHACİR GİRİTLİ BEKTAŞİLERİN RİTÜELLERİNDEKİ İNANÇ
VE KÜLTÜR UNSURLARI: TURUNÇLU (İMRANIYE) KÖYÜ
ÖRNEĞİ**

ALİ KEMAL SÖNMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEVİ BEKTAŞİ KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Ali Kemal Sönmez

16/05/2023

MUHACİR GİRİTLİ BEKTAŞİLERİN RİTÜELLERİNDEKİ
İNANÇ VE KÜLTÜR UNSURLARI: TURUNÇLU (İMRANIYE) KÖYÜ ÖRNEĞİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Ali Kemal SÖNMEZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2023

ÖZET

Bektaşilik farklı coğrafyalarda varlığını sürdürmüştür. Bektaşiliğin var olduğu yerlerden biri de Girit Adası olmuştur. Ancak adanın Osmanlı yönetiminden çıkmasının ve adadan gerçekleşen göçlerin ardından adada yaşayan Bektaşiler daha güvenli olan bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Girit Bektaşileri göç ettikleri yerlerde inançlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Giritli muhacirler, 1897 yılında adada ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde II. Abdülhamid tarafından gönderilen gemilerle adadan ayrılmışlardır. Göçten sonra Girit Bektaşilerinin karşılaştıkları kimi zorluklar onların inançlarını gizlemelerine ve hatta gün geçtikçe inançlarını yitirmelerine sebep olmuştur. Ayrıca günümüz koşulları gereği kentleşme süreci, maddi olanaksızlıklar gibi etkenler Bektaşi ritüellerinde aksamalara sebep olmuştur. Modernleşmenin olumsuz etkilerinden biri Bektaşiliğe katılımında azalma olarak ortaya çıkmaktadır. Artık yoğunlukla belirli bir yaş üstü kişiler tarafından bilinen ve korunmaya çalışılan Girit Bektaşiliğine dair anılar, gelenekler ve dini ritüeller gün geçtikçe kaybolma tehlikesi altındadır. Bu sebeple bu bilgilerin anlaşılması ve sonraki nesillere aktarılabilmesi için derlenmesi ve kaydedilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Turunçlu köyündeki Girit Bektaşiliği ile ilgili anılar, gelenekler ve ritüeller derlenmeye çalışılmıştır. Köyde bulunan Girit Bektaşilerinin inanç ve gelenek bağlamında yaşamlarını sürdürdükleri görülmüştür.

Bilim Kodu : 113803
Anahtar Kelimeler : Bektaşilik, Girit, Tekke, Göç, Muhacir, Turunçlu
Sayfa Numarası : 79
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nuri Güçtekin

RITUALS OF IMMIGRANT CRETAN BEKTASHIS
ELEMENTS OF FAITH AND CULTURE: THE CASE OF TURUNCLU (İMRANIYE)
VILLAGE

(M. Sc. Thesis)

Ali Kemal SÖNMEZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

May 2023

ABSTRACT

Bektashism continued its existence in different geographies. One of the places where Bektashism existed was the island of Crete. However, after the island came out of Ottoman rule and migrated from the island, Bektashis living on the island had to migrate to safer areas. Cretan Bektashis tried to maintain their faith in the places where they migrated. Cretan immigrants, as a result of the turmoil in the island in 1897, II. They left the island with the ships sent by Abdülhamid. After the migration, some difficulties faced by the Cretan Bektashis caused them to hide their beliefs and even lose their faith day by day. In addition, due to today's conditions, factors such as the urbanization process and financial opportunities have caused disruptions in Bektashi rituals. One of the negative effects of modernization is the decrease in participation in Bektashism. Memories, traditions and religious rituals of Cretan Bektashism, which are now mostly known and tried to be preserved by people over a certain age, are in danger of disappearing day by day. For this reason, this information needs to be compiled and recorded in order to be understood and transferred to the next generations. In this study, memories, traditions and rituals related to Cretan Bektashism in Turunçlu village were tried to be compiled. It has been seen that Cretan Bektashis living in the village continue their lives in the context of belief and tradition.

Science Code : 113803
Key Words : Bektashism, Crete, Lodge, Migration,
Immigrants, Turunclu
Page Number : 79
Supervisor : Prof. Dr. Nuri Güçtekin

TEŞEKKÜR

Bektaşılığı öğrendiğim kaynaklardan ilki dedem Ali Çakır olmuştur. Onunla yaptığım görüşmelerde açık yüreklilikle verdiği bilgiler için öncelikle ona teşekkürü bir borç bilirim. Dedem ve Turunçlu köyünde yaşayan diğer Bektaşiler sayesinde bu inanç sistemini anlamaya başladım. Köydeki Bektaşilerin sahip olduğu bilgilerin, köyde yaşayan Bektaşi nüfusun ilerlemiş yaşları göz önüne alındığında, kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarılmasının önemli olduğunu düşündüm.

Öncelikle bana sundukları koşulsuz kabul ve destekle teşekkürü en fazla hak ettiğini düşündüğüm annem Sevim Sönmez ve babam Orhan Sönmez'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca kardeşim Ege Erkin Sönmez'e yaşamımda sağladığı arkadaşlık için teşekkür ederim. Teşekkür etmem gereken bir başka kişi de uzun yıllar boyunca bana yol arkadaşlığı yapan gerek lisans gerek yüksek lisans süreçlerimde en önemli destekçilerimden biri olan kıymetli Aydoğa Kallem'dir.

Köyde yaptığım görüşmelerde yanımda bulunarak bana destek olan kuzenim Barış Can Çakır'a minnettirim. Köy tarihi ile ilgili bilgileri toplayabilmem konusunda bana yardımcı olan Niyazi Karan'a teşekkür ederim. Turunçlu İmraniye Giritliler Derneği Başkanı Yılmaz Çetin'e hem nefes ve mânileri toplayabilmem için yaptığımız toplantıyı organize ettiği için hem de gerçekleştirdiği dernek faaliyetleri ile köyde Giritli kültürünün devamını ve köyün daha bilinçli olmasını sağladığı için minnettirim. Tezin tamamlanması noktasında bilgi ve tecrübesini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Nuri Güçtekin'e en içten duygularım ile teşekkür ederim. Tez savunmamda bana sundukları katkılardan dolayı değerli jüri üyelerim Doç. Dr. Fahri Maden ve Doç. Dr. Aziz Altı hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmamda bana sağladığı katkılardan dolayı Doç. Dr. Mustafa Bostancı'ya teşekkür ederim. Kıymetli Prof. Dr. Ahmet Taşğın'a çalışmama göstermiş olduğu desteği, ilgisi ve ilmi katkısı dolayısıyla teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. GİRİT ADASI'NDA TARİHİ GELİŞMELER	5
2.1. Osmanlı Yönetimi Öncesi	5
2.2. Girit Adası'nın Osmanlı Yönetimine Girişi	7
3. GİRİT ADASI'NDA BEKTAŞİLİĞİN VARLIĞI.....	11
3.1. Girit Adası'nda Kurulan Bektaşî Tekkeleri.....	12
3.1.1. Voni Köyü Tekkesi.....	12
3.1.2. Horasanlı Ali Baba Tekkesi.....	12
3.1.3. Mağaralıköy Tekkesi	16
3.1.4. Hanya Tekkesi	18
3.1.5. Resmo Tekkesi.....	18
3.1.6. Hacı Hasan Baba Tekkesi.....	20
3.1.7. İbrahim Baba Tekkesi.....	20
3.1.8. Diğer Tekkeler	21
3.2. Girit Adası'nda Bektaşî Nüfusu	21
3.3. Göçün Sebepleri, İskân ve Eski Giritli-Yeni Giritli Ayrımı	21
4. GİRİT ADASI'NDAN GÖÇ VE TURUNÇLU KÖYÜNDE YAŞAM	27
4.1. Turunçlu Köyüne Göç	27
4.2. Turunçlu Köyünde Hizmet Göstermiş Bektaşî Babaları	29
4.3. Erzin Turunçlu İmraniye Girit Türkleri Derneği.....	38
4.4. Turunçlu Köyünde Yapılan Görüşmeler	41
4.5. Bir Muhacirin Notları.....	46
4.6. Adadan Gelen Bir Müzik Aleti: Lira (Lyra)	48
4.7. Turunçlu Köyünde Sözlü Kültür	49
5. SONUÇ	57
KAYNAKLAR	61

EKLER.....	63
ÖZGEÇMİŞ	79

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. 1897 Olaylarında Resmo Bektaşî Tekkesi'nin Eşkîya Tarafından Kısmen Yakıldığına Dair Şifre	22
Resim 3.2. Hanya Limanında Toplanan Kandanos Müslümanları.....	23
Resim 3.3. Girit Müslümanlarının Hanya'dan Ayrılışı	23
Resim 3.4. Yardım Bekleyen Girit Müslümanları.....	24
Resim 3.5. Türk Yetkililer ve Bir Köyden "Tek Kurtulan", Kandiya, Girit	24
Resim 3.6. Girit Muhacirleri.....	25
Resim 4.1. Cafer Sadık Bektaş Baba	30
Resim 4.2. Süleyman İyiöz Baba.....	35
Resim 4.3. Süleyman İyiöz Baba'nın İcazetnâmesi	36
Resim 4.4. Süleyman İyiöz Baba'ya Verilen Umde	37
Resim 4.5. Muhacirlerden Ali Çakır Lira İcra Ederken	49
Ek-1.1. Muhacire Ait Köy Evinde Duvarda Asılı Eşyalar	63
Ek-1.2. Girit Adası'ndan Turunçlu Köyüne Gelmiş Kişilerin Listesi 1	63
Ek-1.3. Girit Adası'ndan Turunçlu Köyüne Gelmiş Kişilerin Listesi 2	64
Ek-1.4. Cafer Sadık Bektaş Baba	64
Ek-1.5. Bir Bektaşî'nin Not Defteri.....	65
Ek-1.6. Not Defterinin Bilgisayar Çıktısı	65
Ek-1.7. İskân Evi Yandan Görünümü.....	66
Ek-1.8. İskân Evi İç Kısmı, Ocak Bölümü	66
Ek-1.9. İskân Evi Cepheden Görünümü	67
Ek-1.10. İskân Evi Yandan Görünümü	67
Ek-1.11. Köylüler Tarafından Kullanılan Ortak Fırın	68
Ek-1.12. Giritli Somunu	68
Ek-1.13. Kuluraça (Girit Çöreği).....	69
Ek-1.14. Dernek Binası Girişi	69
Ek-1.15. Dernek Binası Karşıdan Görünümü.....	70
Ek-1.16. Dernek Binasının İç Kısmı	70
Ek-1.17. Dernek Tarafından Düzenlenen Aşure Günü.....	71

Ek-1.18. Köy Meydanında Bulunan Giritliler Kahvesi	71
Ek-1.19. Turunçlu Giritliler Derneği Güz Festivali Program	72
Ek-1.20. Dernekte Okuma Yazma Kursu	72
Ek-1.21. Sözlü Kültürün Taşıyıcıları Muhacir Bektaşî Kadınlar	73
Ek-1.22. Turunçlu Köyündeki Tarihî Çeşme	73
Ek-1.23. Horasanlı Ali Baba Türbesi Tarsus-Mersin	74
Ek-1.24. Cafer Cambaz Baba'ya Ait Mezar (Mersin)	74
Ek-1.25. Cafer Sadık Bektaş Baba'nın Mezar Taşı Kitabesi (Mersin)	75

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.

Adı Geçen Eser

a.g.m.

Adı Geçen Makale

DİA

Diyanet İslam Ansiklopedisi

TDK

Türk Dil Kurum

1. GİRİŞ

Bu araştırmada Turunçlu köyünde yaşayan Girit muhaciri Bektaşilerin inanç ve ritüelleri hakkında inceleme yapılmıştır. Anadolu'nun birçok bölgesinde Girit göçmenlerinin yaşadığı köyler bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemi Turunçlu köyüdür. Girit Adası'ndan ayrıldıktan sonra Turunçlu köyüne gelmiş olan Bektaşiler, inanç ve ritüellerini burada sürdürmektedir. Yapılan araştırmada, köylüler arasında nesilden nesle aktarılmış olan bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada gözlem ve mülakat teknikleri kullanılarak bilgiler toplanmıştır. Katılımcıların dini hassasiyetlerine saygı gösterilmiştir. Aynı zamanda çalışma yapılırken etik sınırlara dikkat edilmiştir. Araştırmada sadece Bektaşiler değil aynı zamanda onların yakınları ve diğer mezheplerden kişilerle de görüşülmüştür. Bektaşiler haricindeki kişiler ile görüşülmesindeki temel amaçlardan biri Bektaşilerin köye geldikten sonra diğer inançlardaki kişilerle yaşadıkları sorunların günümüzde nasıl değerlendirildiğinin ve sürüp sürmediğinin anlaşılmasını sağlamaktır. Bu araştırma ile Girit Adası'ndan gerçekteşen göçün ardından Bektaşilerin Turunçlu köyünde inançlarını nasıl muhafaza ettikleri konusunda bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır.

Yapılan görüşmelerde, katılımcılara, verdikleri cevapların akademik bir araştırma için kullanılacağı açıklanmıştır. Bu koşullar altında gönüllü olarak araştırmaya katılım gösterilmiştir. Yapılan görüşmelerde Girit Bektaşiliği, köye yapılan göç ve köyde hizmet vermiş Bektaşi babaları hakkında bilgi alınmıştır. Ayrıca muhacirlerin kimliklerini ve inançlarını korumalarını sağlayan uygulamalar üzerinde durulmuştur. Uygulanan Bektaşi ritüelleri ve ritüellerin uygulama zamanları hakkında bilgi alınmıştır. Yapılan görüşmeler sıcak ve samimi bir ortamda geçmiştir.

Bektaşilik, Osmanlı Devleti'nin sınırlarında yer almış olan önemli tarikatlardan biridir. Osmanlı'nın bir dönem egemenlik kurduğu yerlerden biri de Girit Adası'dır. Bektaşilik de bu dönemde adada önemli bir nüfuza sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin adadaki gücünü kaybetmesiyle birlikte adadan ayrılmak durumunda kalan Bektaşiler, göç ettikleri yerlerde Bektaşi kimliklerini korumaya çalışmışlardır.

Köyde yaşayan genç nüfus, Bektaşiliği öğrenme konusunda mesafelidirler. Son yıllarda özellikle Bektaşiliğe katılımda önemli seviyede bir azalma olmuştur. Köyde kalan Bektaşiler gerek orta yaşın üzerinde olmaları gerekse de maddi olarak zorlanmaları sebebiyle dini ritüellerini uygulama noktasında bazı noksanlıklar

yaşadıklarını belirtmişlerdir. Köyde Bektaşiler haricinde diğer mezhepten kişiler de bulunmaktadır. Katılımcılar geçmiş yıllarda Bektaşiliğe takınılan olumsuz tavrın artık kalmadığını ve köyde birlikte yaşamaya alıştıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmada Turunçlu köyüne gelmiş olan muhacir Bektaşilerin adadan geliş süreçlerinin üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Girit Adası'nda Bektaşiliğin yayılma sürecinde etkili olan şahsiyetler ve tekkeler, Turunçlu köyü muhacirlerinin dini inanç ve ritüelleri hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın konusunun özgün olmasını sağlayan önemli etkenlerden biri Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu Müslüman Türk kimliğinin oluşmasındaki rolüdür. Öyle ki Osmanlı Devleti sınırlarında kurduğu tekkelerle üç kıtaya yayılan ve Girit'in fethinden sonra Girit'te kalarak burada varlığını sürdüren, Girit'in önemli şehirlerinde önemli bir nüfuz kazanan Bektaşilik, zaman içerisinde kendine özgü kültür, inanç ve yaşam biçimine sahip olmuştur. Araştırmanın mevcut literatüre katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

Araştırma, Girit Adası ve Bektaşilik ile ilgili yurt içi ve yurt dışında yazılmış kitaplar, tezler, makaleler ve çeşitli araştırmalar etrafında yapılmıştır. Ayrıca Turunçlu köyünde kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde önemli bilgi ve belgelere ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Böylece Girit Adası'nın tarihî, dini ve sosyal olguları hakkındaki teorik arka planı ortaya konulmuştur. Araştırmanın ikinci aşamasını ise Turunçlu köyünde yaşayan Girit göçmenleri ile sahada yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde kaydedilen nefes ve mâniler, Bektaşî inancının sözlü kültür aracılığı ile sonraki nesillere aktarıldığını gösteren önemli kanıtlardır. Girit kültürünün korunması ve yaşatılması adına, köyde kurulmuş olan dernek büyük önem taşımaktadır. Dernek faaliyetleri aracılığıyla Anadolu'daki diğer Girit göçmenleriyle de irtibat kurulması, Girit kültürünün korunmasına yönelik büyük bir adım olarak görülmektedir.

Yapılan araştırma neticesinde, Bektaşilik inanç sistemi ve Bektaşî kültürel kimliği hakkındaki mevcut literatüre katkı sağlayacak yeni bilgi, belge ve bulguya ulaşılmıştır. Bektaşî kültürü alanında yapılmış olan tez çalışmalarına bakıldığında, genellikle mübadele neticesinde Anadolu'ya gelen Giritliler konu edilmiştir. Bu çalışmada ise muhacir olarak Anadolu'ya gelmiş olan Giritlilerin inanç ve kültür unsurları ortaya konulmuş ve ileride yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak

amaçlanmıştır.

Araştırmada faydalanılan kaynaklar iki kısımda değerlendirilebilir. Öncelikle literatür araştırması yapılarak Girit Adası hakkında coğrafi ve tarihî bilgiler toplanmıştır. Sonraki aşamada da adadaki Bektaşilik hakkında veri toplanmıştır. Bu süreçte faydalanılan kaynaklara ulaşmakta zorluk yaşanmamıştır. Bilgilerin toplanmasında ulaşılan kaynaklar yararlı olmuştur. Ardından köy özelinde yapılan araştırmalar sonucunda yeterli bilgiye ulaşılmakta zorlanılmıştır. Adadan nasıl geldiği, köyde hizmet vermiş Bektaşi Babaları ve köyde yaşanan Bektaşilik literatürde yeterince bilgi olmayan konular olmuştur. Literatür taramasından sonra köyde yapılan görüşmeler ile bu bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılar bilgi verme konusunda istekli olduğu gözlenmiştir. Göç konusunda sahip olunan bilgiler yeterli sayıda değildir. Ancak Bektaşilik ile ilgili önemli bilgiler toplanmıştır.

2. GİRİT ADASI'NDA TARİHİ GELİŞMELER

Girit Adası, Akdeniz ile Ege Denizi'nin buluşma noktasında yer almaktadır. Adanın kuzeyinde Yunanistan ve Anadolu, güneyinde ise Libya ve Mısır bulunmaktadır. Ada, Akdeniz'de stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Girit Adası, modern dönem öncesinde batıdan doğuya doğru giden ticaret yolunun önemli bir durağı olmuştur. Girit Adası, Yunanistan'ın en büyük ve kalabalık adası, dünyanın 88'inci ve Akdeniz'in beşinci büyük adasıdır¹. Ada, 8.618 km² büyüklüğündedir. Doğudan batıya 240-260 kilometre, kuzeyden güneye ise 12-60 kilometre uzunluğunda olan Girit, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük adadır². Fiziki olarak dağlık bir coğrafyaya sahiptir. Gerek coğrafi koşullarının gerekse de ekonomik olanaklarının ve stratejik özelliklerinin etkisiyle, tarih boyunca birçok devlet tarafından fethedilmiştir. Bu bakımdan da Girit, birçok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır.

2.1. Osmanlı Yönetimi Öncesi

Girit Adası'nda varlıklarını sürdürmüş olan Karlar MÖ 3000 ile MÖ 1400 yılları arasında Girit veya adını Kral Minos'un adından alan Minos olarak isimlendirilen kültürü meydana getirmişlerdir³. MÖ 1400'den itibaren Dorlar, Balkanları ve Yunanistan'ı işgali ettikten sonra Girit Adası'na topluluklar halinde akın etmişlerdir. Bu akınların üzerine adada bulunan halkı toprağa bağlamışlardır. Adada bulunan halkın bir kısmı ise bu istilanın etkisinden kurtulmak için adayı terk etmiştir. Girit Adası, aralarında bağlar bulunmayan şehir devletlere bölünmüştür. Dorlar, yaklaşık dokuz yüzyıl kadar adada hâkimiyet kurmuştur⁴.

Adanın, Romalılar tarafından fethinden sonra Girit Adası'nda Roma kanunları ve Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinin sonucunda ada, Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. XII. yüzyılda Slav ve Arap saldırıları, adada Bizans İmparatorluğu'nun etkinliğini zayıflatmıştır⁵.

IX. yüzyılın başlarında Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan iç karışıklıklar

¹ Adıyeke, A. N. & Adıyeke, N. (2021). *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*, İstanbul, 15-16.

² Tükin, C. (1945). "Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar". *Belleten* 9 (34), 163.

³ Tükin, a.g.m., 1945, 164.

⁴ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 23.

⁵ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 25-26.

Arapların adayı ele geçirmesi için fırsat yaratmıştır. 816 yılında Mısır'ı ele geçirip burada egemenlik kuran Endülüs Müslümanları ilerleyen yıllarda ise Girit'i ele geçirebilmiştir. Araplar Girit Adası'na yerleştikten sonra burada yeni bir şehir kurmuşlardır. *Rabdal Handak* adını verdikleri bu şehir ilerleyen yıllarda Kandiye olarak anılmıştır⁶.

Bizans İmparatorluğu adada tekrar söz hakkı elde edebilmek için harekete geçmiştir. 961'de Kandiye'yi almış bu sayede adanın ele geçirilmesi kolaylaşmıştır. Girit Adası'nda ikinci Bizans İmparatorluğu dönemi 243 yıl sürmüştür⁷. Adada Arap egemenliğinden sonra zayıflayan kilise otoritesini güçlendirmek için yeni kiliseler açılıp manastırlar kurulmuştur. Girit Adası'nın ticaret konusunda yaşadığı gelişmenin sonucunda Cenevizliler ve Venedikliler adada varlık göstermeye başlamıştır. 1148'de Venedik Cumhuriyeti, Girit ve Kıbrıs'ta ticari imtiyazlar elde etmiştir⁸.

XIII. yüzyılın başında gerçekleşen IV. Haçlı Seferi, Bizans İmparatorluğu'nu hedef almıştır. Bu seferden olumsuz etkilenen Bizans İmparatorluğu, Girit Adası'nı Venediklilere bırakmak zorunda kalmıştır. Girit Adası, 1204'te Venediklilere satılmıştır. Venedikliler adada 440 yıl hâkimiyet kurmuşlardır. Türklerin Girit ile ilişkisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkan Türk beylikleri ile Venedikliler arasında yapılan anlaşmalar ile başlamıştır. 1331'de Menteşeoğulları, 1337 yılında ise Aydınöğulları ile Girit Dukalığı arasında ticaret anlaşmaları yapılmıştır⁹.

XIV. yüzyılın başından itibaren ada, merkezi Kandiye olmak üzere Hanya, Resmo ve Sitia olarak dört bölgeye ayrılmıştır¹⁰. Osmanlı, Girit Adası ile ilk teması 1533'te yaşanmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa, İtalya kıyılarını vurduktan sonra Spinalonga Kalesi'ni tahrip etmiştir. Bir başka Osmanlı teması da 1567 yılında Suda Kalesi'ne yapılmıştır. Girit Adası, Kıbrıs alındıktan sonra Osmanlı Devleti için fethedilmesi gereken bir yer olmuştur¹¹.

⁶ Tukin, a.g.m., 1945, 170.

⁷ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 29-30.

⁸ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 29-30.

⁹ Abaylı, Ö. (2021). *İslam Tarihi ve Sanatları Alanında Müzik Ritüelleri: Girit Bektaşiliği Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), 83.

¹⁰ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 32.

¹¹ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 40-45.

2.2. Girit Adası'nın Osmanlı Yönetimine Girişi

Adalar denizinde merkezi bir konumda olan Girit, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı için önemli olmuştur. 1567 yılında adaya ilk akınını gerçekleştiren Osmanlı, 1571'de Kıbrıs'ın da fethiyle, Doğu Akdeniz'de üstünlük kurmuştur. 1645'te ise bu sefer Girit Adası'nı fethetmek üzere yola koyulmuştur. 1667 yılında Vezir-i Azam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa "Girit Serdari" sıfatıyla savaşı bizzat yönetmek üzere Girit Adası'na gelmiştir. 1667 Mayıs'ından 1669 Eylül'üne kadar savaş iki yıl sürmüştür¹². 1645'te Sultan İbrahim zamanında başlayan Osmanlı donanmasının Girit Adası'na yönelik fetih girişimleri 1669'da adanın fethiyle sonuçlanmıştır¹³. Kandiye şehrinin fethi, yaklaşık 25 yıl sürmüş ve çok fazla sayıda kayba sebep olmuştur. Adada öncelikle Hanya ve Resmo şehirleri Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir. Daha sonraki zamanda adanın geri kalanında da Osmanlı hâkimiyeti kurulabilmiştir¹⁴. Uzun çabaların ardından 27 Eylül 1669'da Kandiye fethedilmiştir. Adanın tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmesinde, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere göstermiş olduğu hoşgörü politikası önemli bir etkidir.

Adada Türk topluluğunun oluşmasında Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân politikası ve Türklerin adaya yaptıkları göçler etkili olmuştur. Müslüman kimliğini benimseyenler Türk kimliğini benimseyip kendilerini Türk olarak tanımlamışlardır. Adada, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfus neredeyse eşit olmuştur. Ada fethedildikten sonra Osmanlı memur ve bürokratları adaya gelmiştir. Bunların haricinde adada bulunan bir diğer grup da Bektaşiler olmuştur. Gayrimüslimlerin İslamiyet ile tanışmasında Bektaşilik önemli bir rol oynamıştır. Bektaşiler, adanın fethi zamanında ordu ile buraya gelmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, farklı uluslardan, ırklardan ve inançlardan toplulukları kapsamıştır. Devlet içerisinde sosyal adaleti ve eşitliği ön planda tutarak farklılıkları birleştirmiştir. Farklı dinleri ve kültürleri oldukları gibi kabul ederek dillerini ve geleneklerini korumalarına destek olmuştur. Bektaşilik de bu bilinç bağlamında Osmanlı Devleti bünyesinde varlık göstermiştir. Girit Adası'nın fethinin ardından Türkler adaya yerleştirilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân

¹² Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 54-55.

¹³ Sivridağ, A. (1990). *Girit İhtilali Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yüksek Lisans Tezi), 8.

¹⁴ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 45-46.

politikasının amacı; adada boş toprakların işlenmesini sağlamak, üretimi arttırmak, ticaret ve zanaatı geliştirmek olmuştur. Anadolu'nun farklı bölgelerinden Müslümanlar ve Anadolu'da bulunan toprağı olmayan gönüllü kişiler adaya yerleştirilmişlerdir. Ada yeniden imar edilirken camiler, medreseler, tekkeler, köprüler, çeşmeler ve kütüphaneler yapılmıştır. Ayrıca adada devlet tarafından atanmış hoca, imam ve Bektaşî Babaları da yer almıştır. Girit Adası'nın fethinin ardından adada "kafîle-i fukara-yı Bektaşîye" önderliğinde Bektaşîlik yayılmıştır¹⁵.

Fransız ihtilali ile başlayan milliyetçilik akımı, içerisinde farklı uluslar ve inançlardan toplulukları barındıran Osmanlı İmparatorluğunu olumsuz etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında kayıplar yaşamasıyla birlikte adada da ayrılık hareketleri ortaya çıkmıştır. Girit Adası'nda büyük çaplı ilk isyan 1866'da başlamıştır. Bir şekilde isyanın bastırılması sağlanmışsa da 1878 Halepa Sözleşmesi ile adadaki Rumlara verilen ayrıcalıklar daha büyük problemlere yol açmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren Adada Osmanlı'ya karşı ortaya çıkan ayaklanmalar sonucunda Osmanlı, bölgedeki asayişî sağlamak için askeri müdahalelerde bulunmuştur. Tüm bu çabalara rağmen Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması sonucunda adanın statüsü de tartışılmaya başlanmıştır. 1889'da adanın yönetimi için özerk bir yapı oluşturulmuştur. Adanın Yunanistan'a ilhakını hızlandırmaya yönelik faaliyetler, adadaki barış ortamını fazlasıyla olumsuz etkilemiştir. 1896 yılına gelindiği zaman adada büyük bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. Köy ve kasabada yaşamın daha güvensiz bir hale gelmesi sonucunda adadaki Müslüman nüfusun kentlere göçü gerçekleşmiştir¹⁶. 1897'de Kandiye Antlaşması ile Girit Adası özerk bir vilayet haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Balkan Savaşı'nı kaybetmesi neticesinde, 1913 yılında Yunanistan, Girit Adası'nı ilhak etmiştir. Osmanlı'nın Girit Adası'ndaki hâkimiyeti 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'yla son bulmuştur¹⁷. 1921'de Mora yarımadası ve adalarda çıkan isyanlar sonucunda gayrimüslimler ayaklanmıştır. Ayaklananlar, adada Türklerin yaşadıkları yerlere saldırmışlardır¹⁸.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türkler tarafınca kazanılmasının neticesinde

¹⁵ Abaylı, a.g.e., 2021, 80.

¹⁶ Güler, E. Z. S. (2012). "Sözlü Tarih Anlatılarında Çanakkale Merkezine Girit'ten Göçler: 'Giritli, Başî Bitli...'" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 10 (13), 47.

¹⁷ Abaylı, a.g.e., 2021, 85.

¹⁸ Okuşluk Şenesen, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. 17-20.

Yunanlıların Anadolu topraklarına yönelik umutları sona ermiştir. Lozan Barış Konferansı 22 Kasım 1922 yılında başlamıştır. Türkiye ile Batılı devletler arasındaki savaş ortamına son verilmesi planlanmıştır. 12-13 Ocak 1923 tarihlerindeki oturumların sonucunda sivil rehinelere geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak bir antlaşma taslağı hazırlanmıştır. Yapılan düzenlemelerin ardından 30 Ocak 1923'te Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme imzalanmıştır¹⁹. Türk topraklarında yaşayan Rum/Ortodoks nüfus ile Yunan topraklarında yaşayan Türk/Müslüman nüfus zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları mübadeleye tabi değillerdir²⁰. Mübadelenin sonucunda Girit Adası'nda Türk/Müslüman varlığı tamamen sona ermiştir.

¹⁹ Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 365-366

²⁰ Okuşluk Şenesen, a.g.e., 2011, 24-27; Kara, M. (2008). *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)*. İstanbul, 83-84.

3. GİRİT ADASI'NDA BEKTAŞİLİĞİN VARLIĞI

Bektaşilik, XIII. yüzyılda Anadolu'da Hacı Bektaş Veli'nin yolundan gidenler tarafından kurulmuştur. Girit Adası'nın fethi zamanında orduda bulunan Bektaşilerin, adanın ele geçirilmesinde önemli katkıları olmuştur. Girit fethi için Osmanlı Devleti topraklarında gönüllü birlikler toplanmıştır. Girit kuşatmasına katılanların arasında Emir Sultan, Hacı Bayram Veli ve Abdülkadir Geylani ve Bektaşi dervişleri bulunmuştur²¹. Girit seferine katılmak için Hacıbektaş'taki Pirevi dervişlerinden gönüllü olanlar olmuştur. Pirevi'nde gönüllü birlik Dimetokalı Vahdet Dede tarafından hazırlanmıştır²². Fetih zamanında Bektaşi kafilesinin başında bulunan kişi Horasanlı Mehmed Hüdabende'nin büyük oğlu olan Horasanizâde Derviş Ali Dede'dir²³. Dimetokalı Vahdet Dede, Horasanizâde Derviş Ali Dede'yi halifesi olarak gönüllü birliğin başındaki kişi olarak seçmiştir. Böylece Horasanizâde Derviş Ali Dede gidilen yerlerde Bektaşiliği örgütleme, kurumlar açma, mürşit ve babalar tayin etme gibi sorumluluklar almıştır²⁴.

Horasanizâde Derviş Ali Dede'nin gönüllülerden oluşan ordusu İstanbul'a giderek orduya dâhil olmuştur. Dervişlerden oluşan kafile savaşın sonuna kadar orduda kalmıştır. Bektaşi kafilesinin alemdarı olan Derviş Ahmet, savaş sırasında sancaktarlık yapmakla birlikte orduya su dağıtmakla da görevli olmuştur. Savaşın başlamasının ardından geçen ilk aylarda vefat etmiştir. Ziyaretgâhında Saka Ali Baba olarak anılmaktadır²⁵. Bektaşilerin adadaki etkinlikleri oldukça fazladır. Adaya gerçekleştirilen iskân faaliyetleri yoluyla buraya gelen Bektaşi dervişleri adada Hanya, Kandiye ve Resmo gibi yerleşim alanlarına göç etmişlerdir. Bu sayede adada geniş bir alana yayılmayı başarmışlardır. Adada en etkin tarikatlarından biri olan Bektaşilik, burada pek çok bölgede tekke açmıştır. Bektaşilerin adada sergilediği hoşgörü ve samimiyet sayesinde ihtida süreci hızlanmıştır.

Bektaşilerin fazla sayıda bulunduğu başlıca üç şehir Kandiye, Resmo ve Hanya

²¹ Maden, F. (2017b). *Girit Bektaşileri*. 16. Bu bilgi "Ustazade Yunus Bey'in Girit Fethi Tarihi Osmanlı-Venedik Girit Savaşı (1645-1669)" isimli eserden alınmıştır.

²² Maden, a.g.e., 2017b, 80.

²³ Altı, A. (2018). *Balkanlar'da Bektaşi Tekkeleri ve Bektaşilerin Devlet Erkânıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl)*. Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, (Doktora Tezi), 136.

²⁴ Köprülü, O. F. (1980), "Usta-Zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Girit'de İntişârı". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9, 41.

²⁵ Maden, F. (2016a). "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Girit/Kandiye'de Horasanlı Ali Baba Tekkesi". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 12, 15.

olmuştur. Kandiye'nin güneyinde bulunan Aya Velasyus köyünde de bir tekke yapılmıştır²⁶. XIX. yüzyıla gelindiği vakit adada çok fazla sayıda yeniçeri kışlası bulunmaktadır. Yeniçeri alayı sayısı sadece Hanya'da beş tanedir²⁷. Bektaşilik, Girit Adası'nda Yeniçeriler aracılığıyla temsil edilmiştir. Ayrıca adada ondan fazla Bektaşi Tekkesi açılmış ve faaliyet göstermiştir. Bu tekkelerin içinde ön plana çıkan tekke Horasanlı Tekkesi olmuştur. Tekke, 1650'den 1924 yılına kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır²⁸.

3.1. Girit Adası'nda Kurulan Bektaşi Tekkeleri

Bu bölümde Girit Adası'nda kurulmuş olan Bektaşi tekkeleri hakkında bilgi verilecektir. Tekkelerin kurulduğu zaman, kurucu ve kurucuları, kuruldukları yer hakkında bilgiler içermektedir.

3.1.1. Voni Köyü Tekkesi

Girit Adası'nda kurulan ilk Bektaşi Tekkesi Voni köyü yakınlarındaki bu tekkedir. Horasanizâde Derviş Ali Dede tarafından ada kuşatıldığı sırada kurulmuştur. Geçici olarak Pedye kazası yakınlarında kurulmuş olan tekke²⁹, 1647'de kullanılmaya başlanmıştır. Derviş Ali Dede'nin faaliyetlerinin sonucunda Voni köyü "Dedeler köyü" olarak anılmaya başlanmıştır³⁰. Ordunun Kandiye'ye doğru harekete geçmesinin üzerine Derviş Ali Dede de orduya katılarak köyden ayrılmıştır. Tekke geçici olarak kurulmuşsa da tamamıyla terk edilmemiştir. Tekkede bulunan dervişler tekkenin işlerliğini sürdürmüştür.

3.1.2. Horasanlı Ali Baba Tekkesi

Girit fethi sırasında ordunun başında bulunan Gazi Deli Hüseyin Paşa, Derviş Ali Dede adına Kandiye yakınlarında Horasanlı ismiyle anılan tekkeyi yaptırmıştır³¹. Tekkenin postunda ilk olarak Derviş Ali Dede oturmuştur. Horasanlı Tekkesi, Hüseyin Paşa Tekkesi olarak da anılmaktadır. Yine bazı kayıtlarda da ismi Kemer Tekkesi'dir³². Horasanlı Tekkesi, Girit Adası'nda Bektaşiliğin en önemli ocağı ve

²⁶ Hasluck, V. (1991). *Bektaşiliğin Coğrafi Dağılımı*. çev. Koca, T. & Erginsoy, A. N., İstanbul, 30.

²⁷ Maden, a.g.e., 2017b, 18. Bu bilgi "İzmir'e, Ege Adalarına ve Girit'e Seyahat Bir Fransız Diplomatının Türkiye Gözlemleri (1811-1814)" isimli eserden alınmıştır.

²⁸ Köprülü, a.g.m., 1980, 57.

²⁹ Maden, a.g.e., 2017b, 20. Bu bilgi BOA, EV.MKT, 1776/298 isimli belgeden alınmıştır.

³⁰ Maden, a.g.e., 2017b, 20.

³¹ Hasluck, a.g.e., 1991, 30.

³² Maden, a.g.e., 2017b, 21.

kurumu olmuştur.

Girit Adası'nda Bektaşilik Tarikatı'nın merkezi Kandiye olmuştur. Kandiye fethedildikten sonra Kandiye yakınlarında yapılmış olan bu tekkenin bütün giderleri Horasanizâde Derviş Ali Baba adına Serdar-ı Ekrem Gazi Hüseyin Paşa tarafından karşılanmıştır. Hüseyin Paşa, Kandiye karşısındaki Yenikale (İnadiye) Kalesi'nin inşaatıyla ilgilendiği sırada Horasanizâde Derviş Ali Dede adına bir tekke yaptırmak istediğini dedeye bildirmiş ve dededen tekke için yer göstermesini istemiştir. Dede de bu teklifi kabul ederek kalenin bulunduğu tepenin kuzeyindeki akarsuyun yanında bir yer göstermiştir. Horasanlı Ali Baba Tekkesi'nin inşaatı 1650 yılının Eylül ayı sonlarında sona ermiş ve tekke açılmıştır. Arşiv kayıtlarında tekkenin ismi "Kandiye kalesi kurbunda Horasanoğlu nâm-ı diğer Bektaşiler tekyesi" olarak geçmektedir³³.

Girit Adası'nda Bektaşiliğin en önemli tekkelerinden biri olan Horasanlı Ali Baba Tekkesi, dervişler arasında "Küçük Horasan" olarak anılmış ve Bektaşiler tarafından uğranılan bir yer olmuştur. Ustazâde Yunus Bey'in verdiği bilgilere göre, Horasanlı Ali Baba Tekkesi kurulduğu tarihten kapandığı tarihe kadar üç dönem geçirmiş ve iki defa da tamamen harap hale gelip yeniden inşa edilmiştir³⁴.

Horasanlı Dergâhı'nın üç önemli gelişim döneminden bahsedilebilir. Bu dönemlerden ilki Horasanizâde Mevlana Derviş Ali Dede (1650-1710) dönemidir. Horasanizâde Derviş Ali Dede'nin babası Kırşehir'de müftülük yapan Horasan'ın Türkmen aşiretlerinden Horasanlı Muhammed Hudabende'dir. İlk eğitimini babasından gören Derviş Ali Dede, İstanbul'da Süleymaniye Daru'l-hadisi'nde medrese eğitimini almıştır. Medreseyi bitirip icazetini aldıktan sonra da memleketine geri dönmüştür. Babasının tarikatına dâhil olmak için Pirevi'ne gelen Derviş Ali Dede, burada Bektaşiliğe girerek derviş olmuştur.

Girit Adası'nın fethinde önemli görevler alan Derviş Ali Dede, adanın fethinde önemli rolü olan Gazi Hüseyin Paşa tarafından saygı ve sevgiyle karşılanmıştır. Gazi Hüseyin Paşa, Derviş Ali Dede'nin sohbetlerine katılmış ve onu gittiği yerlere beraberinde götürmüştür. Aynı şekilde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa da Derviş Ali Dede'ye saygı ve sevgi duymaktadır. Adadan ayrılmadan önce Horasanlı Derviş Ali Baba Tekkesi'nde kalarak Derviş Ali Baba'nın sohbetlerinde yer almıştır. Derviş Ali

³³ Maden, a.g.e., 2017b, 21.

³⁴ Köprülü, a.g.m., 1980, 47-48.

Dede tekkede yirmi iki yıl mürşitlik yapmıştır. 1671'e gelindiğinde görevi kardeşi Hasan Dede'ye devrettikten sonra vefat etmiştir. Horasanlı Tekkesi'nin bahçesine defnedilmiştir³⁵.

Tekkenin ikinci mürşidi Horasanizâde Hasan Dede, posta geçtikten sonra dünya işleri ile ilişkisini kesmiştir. İki buçuk yıldan fazla postta kalan Hasan Dede tekkenin yakınlarında arazi alarak tekkeye vakfetmiştir. Oğlu Mehmet postnişin olmak için küçük olduğu için Pirevi'nden Mehmet Dede bin İvaz isimli bir kişi görevlendirilmiştir. Onun da ölümünden sonra tekke bir süre kaderine terk edilmiş ve işlevsiz bir halde kalmıştır. Tekkeye resmî kurumlar tarafından uygulanan baskı, tekkenin ihmal edilmesi ve bakımsız bırakılması sonucu tekkenin bu hale geldiği düşünülmektedir³⁶.

İlk dönemin sonlarında harap halde kalan Horasanlı Tekkesi, Horasanizâde Hasan Dede'nin oğlu Mehmet Baba'nın gerekli eğitimleri almasından sonra tekkenin başına atanmasıyla tekrar ihya sürecine girmiştir (1711-1810). Yeniden Bektaşiliği adada yaymak için çalışmalara başlayan tekke, Mehmet Baba döneminde nasıl olduğu bilinmeyen bir şekilde harap duruma gelmiştir. Binaların genel manada harap olmasına karşılık Horasanizâde Derviş Ali Dede'nin türbesinin mezar üzerindeki kısmı ayakta kalabilmiştir.

İlerleyen yıllarda tekkenin başına Seyyid Mustafa Baba ve onun ardından da oğlu Seyyid Mehmet Baba atanmıştır³⁷. Seyyid Mehmet Baba'nın vefatından sonra da onun oğlu Mustafa Baba bin Mehmet postnişinlik görevini devralmıştır. Mustafa Baba bin Mehmet zamanında vakfa dışarıdan müdahale edilmiştir. Bunun üzerine mahkemeye başvurulmuştur. Mahkemeden, tekke varlıklarının yeniçerilerce korunması ve kimsenin postnişinlik görevine karışmaması talep edilmiştir³⁸.

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tekkenin başında bir süre Süleyman Baba bulunmuştur. Onun tekkenin başına geldiği vakitler tekke virane bir haldedir. Süleyman Baba türbe içinde kendine bir yer yapıp orada on yıl kalmıştır. Süleyman Baba'nın tekkeye geliş amacı Horasanlı Sultan'ın kandilini uyarmak olmuştur.

³⁵ Maden, a.g.e., 2017b, 24-25.

³⁶ Köprülü, a.g.m., 1980, 50.

³⁷ Maden, a.g.e., 2017b, 29. Bu bilgi BOA, C.EV, 656/33051 isimli belgeden alınmıştır.

³⁸ Maden, a.g.m., 2016b, 25.

Süleyman Baba, tekkede bulunduğu süre boyunca kandil hizmeti görmüş, tekke muhipler tarafından ziyaret edilen bir yer olmuştur³⁹.

Bektaşiliğin Girit Adası'nda en çok geliştiği dönem Horasanî Derviş Ali Baba (1811-1923) dönemidir. Bu dönemde adada dört yeni Bektaşî ocağı kurulmuştur. Yeni kurulan ocaklarla birlikte adada beş tane ocak faaliyet halindedir⁴⁰. Süleyman Baba'nın oğlu olan Derviş Ali Baba⁴¹, babası tarafından küçük yaşlarda Pirevi'ne getirilmiş ve Bektaşîlik yoluna dâhil edilmiştir. Babasının ölümünden sonra Horasanlı Dergâhı'na tayin edilmiştir. Adaya geldiği zaman Horasanî Derviş Ali Baba, dergâhı onarma ve yenileme çalışmalarını yapmıştır. Tarikatta ayinler düzenleyip yola dervişler kazandıran Ali Baba 33 yıl şeyhlik yapmıştır. Horasanlı Ali Baba, Arapça ve Farsçanın yanı sıra dervişler aracılığıyla Rumca ve Arnavutçayı da bilmektedir⁴².

1826'da II. Mahmut tarafından Bektaşîliğin yasaklanmasından sonra adaya ulaşan haberle Bektaşîlerin adadan uzaklaştırılması, tekkelerinin yıkılması, tekkelerin sayısı ve gelirlerinin bildirilmesi istenmiştir. Adada bulunan köylerin birçoğunda cami olmadığı ve bu köylerde Bektaşîler yaşadığı için Kandiye dışındaki tekkelerin camiye dönüştürülmesi kararı verilmiştir. Horasanî Ali Baba Tekkesi'nin ise yanına bir cami inşa edilerek faaliyetlerine devam etmesine izin verilmiştir. Balkanlarda ve Girit Adası'nda Bektaşîliğin yasaklanması buraların merkezden uzak olmasından dolayı zor olmuştur. Bu dönemde Bektaşîlik yoğun faaliyet içinde olmuştur⁴³.

Şeyhler içinde öne çıkan üç şeyh vardır. Manastırlı Hacı İslâm Baba 1866-1875, Manastırlı İbrahim Baba 1876-1880 ve Safvet İlhâmî Baba 1881-1904 yılları arasında şeyhlik yapmıştır⁴⁴. Manastırlı İslâm Baba'nın müzisyen yönü de olup icazetini Hacı Turabi Baba'dan almıştır. Onun ölümü üzerine yerine Pirevi'nden Manastırlı İbrahim Baba gönderilmiştir. Safvet İlhâmî Baba ise Manastırlı İbrahim Baba'nın ölümünden sonra boşta kalan posta muhiplerin isteği ve daveti ile gelmiştir. Safvet İlhâmî Baba döneminde Girit Adası'nda Bektaşîlik önemli düzeyde yayılmayı başarmıştır⁴⁵.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Bektaşîliğin yasaklanmasından

³⁹ Maden, a.g.e., 2017b, 27-30.

⁴⁰ Köprülü, a.g.m., 1981, 54.

⁴¹ Maden, a.g.e., 2017b, 31. Bu bilgi BOA, C.EV, 656/33051 isimli belgeden alınmıştır.

⁴² Maden, a.g.e., 2017b, 31-32.

⁴³ Kara, a.g.e., 2008, 79.

⁴⁴ Maden, a.g.e., 2017b, 37.

⁴⁵ Şimşek, S. (2014). *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*. Doğu Kitabevi, İstanbul, 44-45.

sonra Bektaşilik, adada üç büyük şehirde varlığını sürdürebilmiştir. Bu dönemde Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa Tekkeleri ile bağlantı halinde olmuşlardır⁴⁶. Yasaklı dönemin en az zararla atlatılmasında Derviş Ali Baba'nın çabaları etkili olmuştur. Bektaşilik, onun çabalarıyla Girit Adası'nda yeniden nüfuz kazanmaya başlamıştır. Horasanî Tekkesi, Safvet İlhâmî Baba zamanında adada güçlü bir dönem geçirmiştir. İlhamî Baba, tekkeye hem maddi anlamda hem de yola girenlerin artışı manasında katkı sağlamıştır. Safvet İlhâmî Baba'nın döneminden sonra üçüncü dönem sona ermiştir.

1911 yılında Âbidin Mehdî Baba postnişin olmuştur. Âbidin Mehdî Baba'nın ölümünden sonra Horasanlı Dergâhı'nın başına Hasan Baba geçmiştir. Hasan Baba'nın yanında yetişmiş olan Sâlih Akdemir Baba, Hasan Baba'dan nasip almıştır. Mücerred Ali Rızâ Baba'nın yanında 20 yıl kadar dervişlik ve rehberlik yapmıştır. Mübadele ile Turgutlu'ya göç etmiştir⁴⁷.

Horasanlı Dergâhı'nın son postnişini Cafer Sadık Baba'dır. Mücerret Babagan kolundan olan Cafer Sadık Baba 1875'te Tokat Zile'de dünyaya gelmiştir. 14 yaşındayken Pirevi'ne gelerek nasip almıştır. Yaşının küçüklüğünden dolayı dergâhtan uzaklaştırılmak istenmesine rağmen, Cafer Sadık Baba orada kalmak için çabalamış dergâha yıllarca hizmet vermiştir. Hacı Feyzullâh Dede baba zamanında ondan el almıştır. Birçok farklı ülke ve şehir gezmiş, Girit'e geldiği zaman posta oturmuştur. Postta Âbidin Baba oturmasına rağmen Âbidin Baba kendi rızasıyla postnişinlik görevini bırakmıştır. Mübadelede Horasanlı Dergâhı'nın üçüncü dönemini başlatan Derviş Ali Baba'nın kemiklerini de alarak Tarsus'a göçmüştür. 13 Temmuz-26 Ağustos 1960 arası Dede babalık yapmıştır. Yaşının ileri oluşu ve sağlık durumları sebebiyle görevini Bedri Noyan Dede baba'ya devretmiştir. 25 Ocak 1966 tarihinde vefat etmiştir⁴⁸.

3.1.3. Mağaralıköy Tekkesi

1821'de Kandiye'nin on kilometre güneyinde "Yukta", Türkler tarafından kullanılan adıyla "Karadağ" isimli bir dağın yamacında kurulmuştur. Dergâhın kurucusu adanın zengin ailelerinden biri olarak bilinen Projazâdelerden Mustafa

⁴⁶ Maden, F. (2020). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. Ankara, 290-291.

⁴⁷ Şimşek, a.g.e., 2014, 47.

⁴⁸ Ata, M. R. (2007). *Kutsal Bekâr "Mücerret"*. Mersin, 48.

Bey'dir. Dergâhın kapısında dergâh yıkılıp yeniden inşa edildiği için tarih olarak 1836 yazmaktadır⁴⁹.

Kandiye'de öğrenim gördükten sonra köye gelip ailesinin yanında kalan Mustafa Bey, kendisini manevi anlamda araştırmaya adanmıştır. Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin, Abdurrahman Câmî'nin ve İsmâil Hakkı Bursevi'nin eserlerini hiçbir zaman elinden bırakmamıştır⁵⁰. Mustafa Bey, Horasanlı Dergâhı'na sıkça gitmiştir. Horasanlı Dergâhı'nda üçüncü dönem olan Horasâni Derviş Ali Baba döneminde yaşamış olan Mustafa Bey, Horasâni Derviş Ali Baba ile görüşmüş ve onun sohbetlerine katılmıştır.

Mustafa Bey, sahip olduğu topraklardan birinde Kaynarca isimli bir su kaynağının yanındaki söğüt ağaçlarının gölgesinde birkaç kitapla otururken uykusunun gelmesiyle uyumuştur⁵¹. Uyandığı vakit artık değişmiş ve başka biri olmuştur. Yaşadığı bu değişimin üzerinden fazla bir vakit geçmeden Antalya'da yer alan Abdal Musa Tekkesi'ni ziyarete giden Mustafa Bey, burada mürşit olarak bulunan Koca İbrâhim Dede'ye bağlanıp ardından Derviş Mustafa olmuştur⁵².

Mustafa Bey burada gerekli eğitimleri aldıktan sonra mürşitlik icazeti de alarak 1820'de Kandiye'ye geri dönmüştür. Sahip olduğu mülk içerisinde tekke kurmuş ve dergâhın ilk mürşidi olmuştur. Mustafa Bey, mürşidi İbrâhim Dede'nin göndermiş olduğu emre göre Hanya ve Resmo'da da tekkeler açmıştır. Derviş Mustafa Dede 1855'te vefat etmiştir⁵³.

Derviş Mustafa Dede'nin ölümünün ardından onun yerine Ali Baba geçmiştir. Ali Baba icazetini Antalya Elmalı Abdal Musa Tekke'si postnişini Çallı Mustafa Dede'den almıştır⁵⁴. 1855 yılında posta oturan Ali Baba, bu görevi 14 sene yerine getirmiştir. Ali Baba'nın Mustafa ve Hayreddin isminde iki oğlu vardır. Ali Baba'nın ölümünün ardından Ali Baba'nın oğlu Mustafa Bey posta geçmiştir. Dergâhta 51 yıl şeyhlik yapan Mustafa Baba 1918'de vefat etmiştir. Mustafa Baba'nın ölümünün ardından posta geçme sırası Mustafa Baba'nın kardeşi Hayreddin Bey'e geçmiştir. Ancak Hayreddin Bey, Girit dışında olmasından ve daha sonra da araya mübadele ve

⁴⁹ Şimşek, a.g.e., 2014, 56.

⁵⁰ Şimşek, a.g.e., 2014, 56-57.

⁵¹ Köprülü, a.g.m., 1980, 58.

⁵² Köprülü, a.g.m., 1980, 57.

⁵³ Şimşek, a.g.e., 2014, 59.

⁵⁴ Maden, a.g.e., 2017b, 43.

I. Dünya Savaşı'nın girmesinden dolayı dergâhın başına geçememiştir. Tekke kapanmıştır⁵⁵.

3.1.4. Hanya Tekkesi

Hanya Tekkesi 1821 yılı dolaylarında Mustafa Dede tarafından Mağaralıköy Tekkesi'nin şubesi olarak Hünkâr Cami medreseleri içinde bir dairenin kiralanmasıyla açılmıştır. Mustafa Dede bu iki tekkenin şeyhliğini birlikte yürütmüştür. Aynı şekilde Mustafa Dede'nin oğlu Ali Baba da bu yönetim biçimini sürdürmüştür. Ve yine aynı şekilde Ali Baba'nın oğlu Mustafa Baba da bu yönetim sistemini devam ettirmiştir. Mustafa Dede, oğlu Ali Baba ve torun Mustafa Baba düzenli olarak Hanya Dergâhı'na ziyaretlerde bulunmuşlardır. Üç kuşak yaklaşık olarak 100 yıl boyunca Mağaralıköy Dergâhı ile Hanya Dergâhı'nın yönetiminde bulunmuşlardır. Mağaralıköy Dergâhı kapandıktan sonra Hanya Dergâhı da kapanmıştır⁵⁶.

1888'de Hanya'da Bektaşiliği yaymaya çalışanlardan biri olan Bıçakçı Mehmed Usta şikâyet edilmiştir. Evine topladığı insanların itikadını bozmaya çalıştığı ve namahrem erkekler ile eşinin şarap içmesine aracılık ettiği iddiasıyla gerçekleşen şikâyetin sonucunda hükümetin yaptığı araştırma ile şikâyet konusu olan hususların aslında tarikat işleri dâhilinde toplantılar olduğu anlaşılmıştır⁵⁷. İlerleyen zamanda meydana gelen olaylar neticesinde tekke eşkıyalar tarafından yakılıp yıkılmıştır⁵⁸. Bunun üzerine de Bektaşiler güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Göçlerin ardından burada hiç tekke kalmamıştır⁵⁹.

3.1.5. Resmo Tekkesi

Resmo'da dergâh kurulmadan önceki dönemlerde de Bektaşiliğin yayılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Edirne Keşanlı Seyyid Muhammed Emin Baba, 1764'te Girit Adası'na gelerek Bektaşi ayinlerini icra etmeye başlamış ve taliplere nasip vermiştir⁶⁰. Yaklaşık olarak 20 yıl kadar adada çalışmalarını sürdüren Keşanlı Seyyid Muhammed Emin Baba, 1784 yılında vefat etmiştir. Onun ardından Amasyalı

⁵⁵ Şimşek, a.g.e., 2014, 59-60.

⁵⁶ Şimşek, a.g.e., 2014, 66.

⁵⁷ Maden, a.g.e., 2020, 291.

⁵⁸ Maden, a.g.e., 2017b, 45. Bu bilgi BOA, Y.PRK.MYD, 18/75 isimli belgeden alınmıştır.

⁵⁹ Hasluck, a.g.e., 1991, 31.

⁶⁰ Şimşek, a.g.e., 2014, 67-68.

Sâlih Dede tarikat faaliyetlerini sürdürmüştür⁶¹.

Amasyalı Sâlih Dede'nin ölümünün ardından da bu sefer adaya Elmalı Abdal Musa Tekkesi'nde yetişmiş olan Kandiyeli Kanber Baba gelmiştir. Kandiyeli Kanber Baba'nın vefatından sonra yine Abdal Musa Tekkesi'nden Sudalı Hacı İbrâhim Dede dergâha gelerek görevini icra etmiştir. Dokuz yıl süren görev süresinden sonra vefat etmiştir. Mustafa Dede tarafından Mağaralıköy Dergâhı'nın ikinci bir şubesi olarak 1821'de Resmo Dergâhı kurulmuştur. Arşiv kayıtlarında "Mustafa Efendi Tekkesi" olarak geçmektedir⁶². Mustafa Dede kendisi Kandiyeli'deki tekkede kalmış Hanya ve Resmo'daki şubeleri halifeleri arayıcılığıyla yönetmiştir⁶³.

Hacı İbrahim Dede, Resmo'da yer alan Hacı Hasan Baba Dergâhı'nın kurulmasına kadar günlük işlerine ara vermeden hizmetlerine devam etmiştir. Hacı Hasan Baba Dergâhı'nın kurulmasından sonra Mağaralıköy Dergâhı'nın şubesi ortadan kalkmıştır. Şubenin ortadan kalkmasının ardından dışarıdan gelen mürşitler de gelmez olmuşlardır.

Hacı İbrahim Dede'nin ölümünden üç yıl sonra 1829 yılında dergâha postnişin olarak Sivaslı Sâlih Dede gelmiştir. Hacı Hasan Baba Dergâhı yakınlarında aldığı arsada bir ev ve bir tekke yaptırmıştır⁶⁴. 1835'te vefat etmiştir. 1837'de Seyyid Ali Sultan Dergâhı'nın ekmekçisi Sivaslı Hüseyin Dede onun yerine atanmıştır. Sivaslı Hüseyin Dede, mevcut tekke binasına ilave bir kat daha çıkmış ve tekkenin hemen bitişiğindeki tarlayı da satın alıp bahçe yapmıştır. Sivaslı Hüseyin Dede, dokuz sene hizmet etmiştir. 1846 yılında tekkeye Nu'man oğlu Ârif Baba atanmıştır. Vefat tarihi bilinmemektedir⁶⁵. Hasan Baba'nın mezarı Resmo'dadır⁶⁶. Bir başka tekke de Resmo'da Veli Paşa Tekkesi'dir. Veli Paşa tarafından cami ve mektep inşa ettirilen bu tekke Girit'in önemli tekkelerinden biri olmuştur⁶⁷. Tekkekapısı haricinde Veli Paşa hangahının da bulunduğu bilinmektedir⁶⁸. Veli Paşa Camii, Tekkesi ve Vakfı XVIII.

⁶¹ Maden, a.g.e., 2017b, 47.

⁶² Maden, a.g.e., 2017b, 47. Bu bilgi A.MKT.UM, 10/70 isimli belgeden alınmıştır.

⁶³ Şimşek, a.g.e., 2014, 68.

⁶⁴ Maden, a.g.e., 2017b, 47.

⁶⁵ Şimşek, a.g.e., 2014, 68-69.

⁶⁶ Hasluck, a.g.e., 1991, 31.

⁶⁷ Maden, a.g.e., 2017b, 54-55.

⁶⁸ Altı, A., a.g.e., 2018, 137. Bu bilgi "Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 8. Kitap 1. Cilt" isimli eserden alınmıştır.

ve XIX. yüzyılda faaliyetlerini sürdürmüştür⁶⁹.

3.1.6. Hacı Hasan Baba Tekkesi

Resmo'daki bir başka Bektaşî dergâhı da Hacı Hasan Paşa tarafından kurulmuş olan Hacı Hasan Paşa Dergâhı'dır. Hacı Hasan Paşa Resmo'nun önde gelen ailelerinden olan Usta-zâdelerdendir⁷⁰. Hacı Hasan Baba, Gümrük görevlisi olarak çalışmıştır. İlerleyen zamanlarda Hacıbektaş'taki Pirevi'ne giderek Bektaşîlik yoluna dâhil olmuştur. Turâbî Ali Dede'den icazet aldıktan sonra Resmo'ya geri dönmüştür. Hacı Hasan Baba, Resmo'da Bektaşîliğin yayılmasında önemli katkı ve hizmet verdikten sonra 1904 yılında vefat etmiştir.

Pirevi'nden gelen Birecikli Hüseyin Baba, mübadele döneminde adaya gelmesinden dolayı çok fazla adada kalamamıştır⁷¹. Emanetlerini alıp ayrıldıktan sonra tekke kapanmıştır. Birecikli Hüseyin Baba, 1910 yılında Dâhiliye ve Sadaret makamına Bektaşîlere adalet ve eşitliğin sağlanmasına yönelik telgraf göndermiştir⁷².

3.1.7. İbrahim Baba Tekkesi

Derviş İbrahim 1863'te Kandiye'nin Viano köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren tekkelerde bulunmuş olan Derviş İbrahim, 25 yaşlarındayken seyahate çıkmış, Hacıbektaş'taki Pirevi'ni ve bazı tekkeleri dolaşmıştır. Kandiye'ye döndüğü zaman Horasanlı Dergâhı'nda bir süre kalmıştır. Horasanlı Dergâhı'nda Âbidin Baba'nın 1915'te vefatından sonra posta geçmek istese de bu göreve getirilmemiştir. Bunun üzerine İzmir'e giden Derviş İbrahim, Tire Dergâhı'ndaki İbrahim Hüsnü Baba'dan icazet almıştır⁷³. İcazet aldıktan sonra memleketine dönmüştür.

1918 yılında Horasanlı Dergâhı'nın bir buçuk kilometre yakınındaki bir evi dergâh haline getirerek burada taliplerini kabul etmiştir. Horasanlı Dergâhı'nın başında olan Âbidin Mehdi Baba, İbrahim Baba'nın burada dergâh kurmasını istemediği için kendisine haber göndermiştir. Ancak buna rağmen İbrahim Baba

⁶⁹ Maden, a.g.e., 2017b, 55. bu bilgi BOA, C.MF, 146/7295; BOA, C.EV, 146/7299; BOA, C.EV, 657/33139; BOA, C.EV, 526/26581; BOA, C.EV, 342/17362; BOA, C.EV, 330/16788 isimli belgelerden alınmıştır.

⁷⁰ Maden, a.g.e., 2017b, 48.

⁷¹ Maden, a.g.e., 2020, 292.

⁷² Şimşek, a.g.e., 2014, 75.

⁷³ Maden, a.g.e., 2017b, 53.

bulunduğu yerden ayrılmamıştır. Âbidin Mehdi Baba, İbrahim Baba'yı kastederek Rumlar tarafından öldürülebileceğini söylemiştir. İbrahim Baba'nın ölümü de bu şekilde olmuştur. 1921'de Hristiyan eşkıyalar tarafından dergâha gerçekleşen saldırıda şehit olmuştur⁷⁴.

3.1.8. Diğer Tekkeler

Girit Adası'nda başka Bektaşî tekkeleri de faaliyet göstermiştir. Çavuşbaşı Köse İbrahim Tekkesi ve Ali Dede Tekkesi var olan diğer tekkelerdendir. Ayrıca Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın konağı da tekke olarak kullanılmıştır.

3.2. Girit Adası'nda Bektaşî Nüfusu

Bektaşîlik, adada Kandiye, Resmo ve Hanya'da yaygınlaşmıştır. 1897 karışıklıkları yaşanmadan önce Bektaşî dervişleri Kandiye'de 5.000, Resmo'da 3.000, Hanya'da ise 200 kişi kadardır. Bektaşîlerin yerleşim yerlerine göre dağılımı ise Kandiye Kalesi'nde 500, Nenemenos kazasında 500, Padye kazasında 400, Monofaç kazasında 6.000, Maleviz'de 100, Kenoriyo 500, İstiye ve Yerapetra kazalarında 150, Resmo Kalesi ve kazalarında 250, Hanya Kalesi ve kazalarında 1600'dür⁷⁵. Adada ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde 1897 yılından sonra birçok Müslüman adadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Göçlerin ardından Bektaşîlerin sayısında da azalma meydana gelmiştir. Kandiye'de 500, Resmo'da 1.000 ve Hanya'da 70 derviş kalmıştır⁷⁶. Mübadelenin ardından ise adada hiç Bektaşî kalmamıştır⁷⁷.

3.3. Göçün Sebepleri, İskân ve Eski Giritli-Yeni Giritli Ayrımı

Girit Adası'nda Müslümanlarla Hristiyanların arasında iyi ilişkiler bulunmaktaydı. Dostluklarının yanında birbirleriyle evlilik ilişkisi bağlamında da sıkı ilişkiler kurmuşlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye ve toprak kayıpları yaşamaya başladığı dönemlerde bazı Avrupalı devletlerin de desteğiyle Yunanistan adadaki Rumları kışkırtmış ve çetecilik faaliyetlerine teşvik etmiştir. Rum çetelerinin kargaşa çıkarması ve adadaki Müslümanlara gerçekleştirilen saldırılar adadaki barış ve huzuru bozmuştur. 30 yıldan fazla süren bu kargaşalı dönemde Osmanlı Devleti'nin adadaki Müslümanlara yardım edebilecek bir gücü bulunmamaktadır. Bu sebepledir

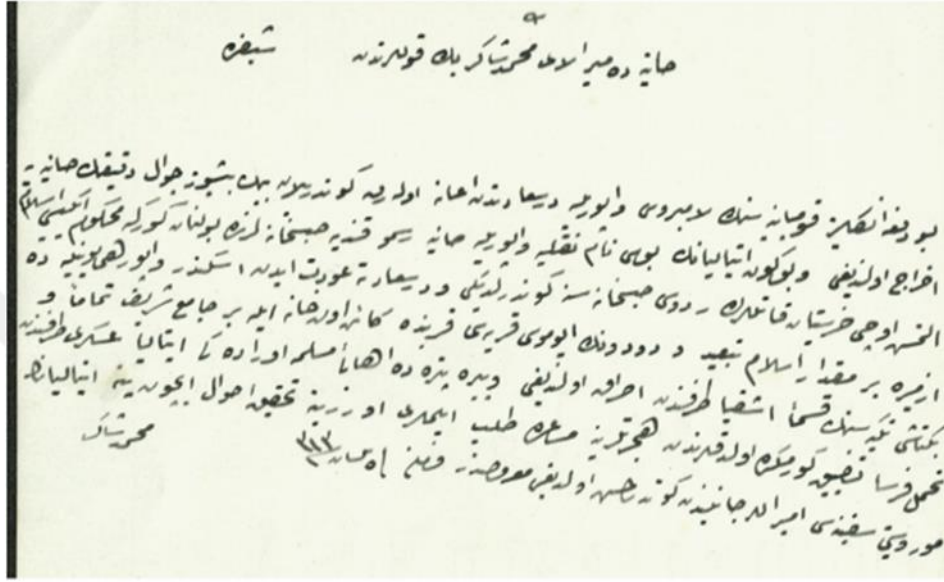
⁷⁴ Şimşek, a.g.e., 2014, 81-82.

⁷⁵ Adıyeke, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara.

⁷⁶ Hasluck, a.g.e., 1991, 30.

⁷⁷ Maden, a.g.e., 2017b, 56.

ki Türkler de kendi direniş güçlerini oluşturarak kendilerini savunmaya çalışmışlardır. Ancak Rum çeteleri tarafından gerçekleştirilen kıyımlar engellenememiştir. Yunan-Rum çetelerinin gerçekleştirdikleri katliamlar çeteler tarafından “*sifaji*” olarak adlandırılmıştır. Kelime anlamı olarak boğazlayarak öldürme anlamına gelmektedir⁷⁸.

Resim 3.1. 1897 Olaylarında Resmo Bektâşi Tekkesi'nin Eşkıya Tarafından Kısmen Yakıldığına Dair Şifre⁷⁹

“Hanya’da Mirâlay Mehmed Şakir Bey kullarından şifre;

Bu def ‘a İngiliz kumpanyasının Lamburus vapuruyla Dersa’âdetden i’âne olarak gönderilen bin beş yüz çuval dakîkin Hanya’ya ihraç olduğu ve bugün İtalya’nın Businâm nakliye vapuruyla Hanya Resmo Kandiye habishânelerinde bulunan küreğe mahkûm ikisi İslam altmış üçü Hıristiyan katillerin Rodos habishânesine gönderildiği Dersa’âdete avdet eden İskender vapur-ı hümayunuyla da İzmir’e bir mikdâr İslam teb’îd ve Rodonik Ayomusi (?) karyesi kurbunda kâ’in on hâne ile bir câmi’-i şerîf tamamen ve Bektâşi tekyesinin kısmen eşkıya tarafından ihrâk olduğu ve Pirepetre’de ahali-i Müslime oradaki İtalya askeri tarafından tahammül-fersâ tazyik görmekte olduklarından hicretlerine müsâ’ade taleb eylemeleri üzerine tahkik-i ahvâl için yine İtalya’nın Morusiti sefinesi amiraller canibinden gönderilmiş olduğu ma’rûzdur ferman fi 5 Nisan sene 313 (17 Nisan 1897) Mehmed Şakir.”⁸⁰

Adadaki Türkler, durumu Osmanlı Devleti’ne bildirmiş ve onları kurtarmaları için yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti ilk başlarda adadaki Müslüman nüfusun daha fazla azalmasını istemediği için çeşitli önleyici tedbirler almıştır.

⁷⁸ Selçuk, A. (2018). *Giritli Göçmenler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 24.

⁷⁹ Maden, a.g.m., 2016b, 55.

⁸⁰ Maden, a.g.m., 2016b, 55.

Müslüman halka adada yaşayabilmeleri için imkânlar sunulmuştur. Malı mülkü zarar görene tazminat ödenmiştir⁸¹. Ancak Osmanlı'nın tüm çabasına rağmen adada çete faaliyetlerinin devam etmesi ve bu konuda etkili adımlar atılamaması sonucunda göçlerin yolu açılmıştır. II. Abdülhamid, bu dönemde adaya gemiler gönderilmesini sağlamıştır⁸².

Resim 3.2. Hanya Limanında Toplanan Kandıra Müslümanları⁸³.

Resim 3.3. Girit Müslümanlarının Hanya'dan Ayrılışı⁸⁴.

⁸¹ Şahin, C. & Duran G. (2019). "İzmir-Turgutlu (Hamidiye) Köyünde Giritli Muhacirler". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17 (1), 98.

⁸² Okuşluk Şenesen, R. (2012). "Çukurova Bölgesi Girit Göçmenlerinin Girit'e Dair Anlatılarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmesi". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (1), 262.

⁸³ Menekşe, M. (2018). *Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskân (1897-1913)*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Muğla, 118.

⁸⁴ Menekşe, a.g.e., 2018, 127.

Resim 3.4. Yardım Bekleyen Girit Müslümanları⁸⁵.

Girit'ten 8 Eylül 1898 tarihli bir telgrafta, Hristiyanların uyguladıkları baskı neticesinde ev, eşya ve arazilerini terk ederek Kandiye'ye göçen 40.000'den fazla Müslüman'ın burada zor durumda olduğunu, evlerinin çete faaliyetleri neticesinde tahrip edildiği, zeytin ağaçlarının kesilerek yakıldığı ve göç esnasından binden fazla Müslüman'ın öldürüldüğü ifade edilmiştir⁸⁶.

Turkish Officials and little "sole survivor" of a village of 350, Candia, Crete.
Copyright 1897 by Underwood & Underwood.

Resim 3.5. Türk Yetkililer ve Bir Köyden "Tek Kurtulan", Kandiya, Girit⁸⁷.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göçmenler için uygun yerleşim alanları bulmaya çalışmıştır. Göçmenlerin iskânı için meralar, yaylalar, miri

⁸⁵ Menekşe, a.g.e., 2018, 119.

⁸⁶ Maden, a.g.e., 2017b, 61. Bu bilgi BOA, HR. SYS, 50/1-46 isimli belgeden alınmıştır.

⁸⁷ <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b13462/>. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

çiftlik ve çayırlar, halka ait ama boş durumda olan araziler gerekirse satın alınarak göçmenleri iskân etmek için kullanılmıştır⁸⁸. Bu amaçla ilk olarak göçmenlerin nereden ve kaç kişi geldiğini tespit etmek, göçmenlerin sevk ve iskân giderlerini hesaplamak, gerekli ulaşım araçlarının teminini sağlamak ve göçmenlerin iskânı için Anadolu’da kurulacak olan yerleşim yerlerindeki hane sayısını tespit etmek için Muhacirin Komisyon-ı Âlisi şeklinde komisyonlar kurulmuştur⁸⁹. İskân için seçilmiş olan yerleşim yerlerinde bir düzen sağlanması, göçmenlerin barınması için inşa edilmesi düşünülen evlerin ucuz olmasının yanında fen kurallarına uygun olması planlanmıştır. Göçmenlere kendilerine yetecek duruma gelene kadar destek sağlanmasına karar verilmiştir. İskân edilecek yerler seçilirken iklim şartlarının göçmenlere uygun olmasına dikkat edilmiştir. 1896’dan itibaren başlayan göç hareketleri sonucunda Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde nüfus yoğunlaşmaları yaşanmıştır. Osmanlı yönetimi, göçmenlerin geri döneceklerini düşünerek geçici çözümler üretmeye çalışmıştır.

Resim 3.6. Girit Muhacirleri⁹⁰.

Eski Giritli, halk arasında mübadeleyle kıyasla daha zor şartlar altında göç etmiş olan kişilere denmektedir. Girit Adası’nda vuku bulan Kandiye olayları, sonucunda göç eden Müslümanların önemli bir kısmı iki yıl gibi bir sürede epey güç koşullarda başta İzmir Limanı üzerinden olmak üzere Anadolu’ya gelmişlerdir. Batı Anadolu’ya

⁸⁸ Kurtuluş, V. B. (2015). “Tarsus Bölgesi’nde Geleneksel Kırsal Mimari ve Yaşam”. *TÜBA-KED* 13, 117-118; Emgili, F. (2006). “Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897-1912)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (39), 191.

⁸⁹ Şahin ve Duran, a.g.m., 2019, 100.

⁹⁰ <https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/giritten-kacmak-giritten-gocmek-iki-buyuk-goc-dalgasi-arasinda-girit-muhacirleri/>. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

gelmelerinin ardından da başta Anadolu olmak üzere Lübnan, Suriye, Libya, Mısır, Ürdün, Tunus, Filistin ve Yunanistan'a bağlı Rodos ve İstanköy (Kos) adalarına iskân edilmişlerdir⁹¹. İzmir'den nakledilen Girit göçmenlerinin birinci sevkîyatında Adana'ya 3.000 kişi sevk edilmiştir. İkinci sevkîyatta ise Adana'ya sevk olmamıştır⁹².

Muhacirlerin çoğunluğu serbest iskân şeklinde yani onlara gösterilen bölgede kendi imkânları ile yerleşmişlerdir. Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde inşa edilen yerleşim birimlerine düzenli iskân ile iskân edilmişlerdir. 28 vilayetin 21'i Anadolu'da, ikisi Trablusgarp'ta, biri Lübnan'da, biri Suriye'de, biri Rodos ve ikisi İstanköy olmak üzere üç tanesi de Yunanistan'dadır. Eski Giritli olarak adlandırılan muhacirlerin Anadolu'da iskân edildikleri vilayetlerden ikisi Adana ve Hatay'dır. Adana vilayetinde Kozan ve Ceyhan'da; Hatay vilayetinde Dört Yol ve İskenderun'da iskân edilmişlerdir⁹³. 1898 yılında Sultan II. Abdülhamid döneminde gelen Bektaşî göçmenlerin bir bölümü Hayat/Erzin Turunçlu köyüne yerleştirilmiştir⁹⁴. Hatay'da kurulan muhacir köyleri İmraniye (Turunçlu), İcadiye (Altınçağ) ve Muhacirköy (Çınarlı)'dır⁹⁵.

⁹¹ Sepetçioğlu, T. E. & Sansar, M. F. (2015). "Çukurova'da Kayıp Bir Giritli Muhacir Köyü: Şarkîyye, Geçmişten Günümüze Girit: Tarih, Toplum, Kültür". *Kuşadası Belediyesi Uluslararası Sempozyum*, 169.

⁹² Adıyeke & Adıyeke, a.g.e., 2021, 354.

⁹³ Sepetçioğlu & Sansar, a.g.m., 2015, 169.

⁹⁴ Maden, F. (2017a). "Girit'ten Anayurd'a Bektaşî Göçleri ve Girit Bektaşî Tekkeleri Emlakının Tasfiyesi". *Geçmişten Günümüze Göç Sempozyumu*, 1061.

⁹⁵ Sepetçioğlu & Sansar, a.g.m., 2015, 171-172.

4. GİRİT ADASI'NDAN GÖÇ VE TURUNÇLU KÖYÜNDE YAŞAM

4.1. Turunçlu Köyüne Göç

Turunçlu köyünde bulunan muhacirlerin büyük bir kısmı, Kandiya'nın güneyinden yani iç Girit'ten buraya gelmiştir. Kandiya, Girit Adası'nda Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. Adada Müslümanlar ve gayrimüslümler aynı dili konuşmaktadır. İki topluluk arasındaki farklılık mensup olunan din kaynaklı olmuştur. Ada kültürü ise karışık evlilikler neticesinde ortaya çıkmıştır. Viannos, Pervola ve Emparos Türklerin bulunduğu köylerden bazılarıdır.

Yunanistan, Balkan Savaşları esnasında adayı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Göçmenlerin Girit Adası'ndan gitmelerinin başlıca sebebi, Rum çetelerinin baskıları neticesinde can güvenliklerinin kalmaması ve Osmanlı Devleti'nin bu süreçte adadaki Türklere destek verememiş olmasıdır. Adada bulunan Türkler, yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla adadan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Rum çetelerinin ayaklanmasında ve saldırılarında Yunan hükümetinin doğrudan etkisi olmuştur. Böylece oluşturulan güvensiz ortamla Müslüman nüfus mecburi göçe zorlanmış ve Girit Adası'nın Yunanistan'a bağlanması hedeflenmiştir.

1866 ve 1896 yıllarında adada büyük isyanlar çıkmıştır. Yaşanan baskınların da sonucunda köylerini terk eden Türkler, şehirlere sığınmak zorunda kalmışlardır. Müslümanlara ait olan tarlalar, verimli olmasından dolayı Müslümanların ellerinden alınmak istenmiştir. Türkler adayı terk ettikten sonra dahi onlara ait olan mülkler onların ismiyle anılmışlardır. Turunçlu köyü muhacirleriyle yapılan bir görüşmede anlatılan bir olaya göre Yunanlılar, adadaki Rumlara “ya Türkleri kovacakları ya da Türklere uygulanan baskının adadaki Rumlara da uygulanacağı” doğrultusunda tehditte bulunmuştur. Adadaki “iyi komşu” Rumlar, Türklerle aralarının iyi olduğunu söylemişler ve Türklere yönelik baskı yapılmasını istememişlerdir. Ada Rumlarından “iyi komşu” olanlar, baskın olacağı zaman Türklere haber vermişlerdir.⁹⁶

Giritli Türkler için göç kararı II. Abdülhamid Dönemi'nde alınmıştır. Giritli Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerine -Lübnan, Libya, Mısır, Suriye ve Türkiye- yerleştirilmiştir. Muhacirler, Anadolu'da Erdek, Mudanya, Kuşadası, Bodrum, Antalya, Mersin, Dörtyol ve İskenderun'a gelmişlerdir. Adadan kaçıp

⁹⁶ Turunçlu köyünde Fatma Arat, Halime Ay ve Mehrima Doğan ile 24 Temmuz 2021 tarihli görüşme.

Çukurova Bölgesi'ne gelen Türklerin bir kısmı İcadiye'ye bir kısmı da Turunçlu'ya yerleşmişlerdir⁹⁷. Muhacirler, köyde kurulan iskân evlerine yerleştirilmiştir. Turunçlu köyüne gelen muhacirler, buraya İskenderun Limanı'na gelen gemiler ile gelmişlerdir⁹⁸.

Adada gerçekleştirilen çete faaliyetleri sonucunda canlarını kurtarmak için göç eden muhacirler, evlerini, mallarını, hayvanlarını ve eşyalarını kısaca her şeylerini Girit'te bırakarak gelmişlerdir. Köye ulaştıklarında ellerinde neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. Yapılan görüşmelerde, Turunçlu köyüne geldiklerinde muhacirlerin evlerinin bile olmadığı belirtilmiştir. Yanlarında sadece canlarını getirebilmişlerdir. Muhacirler, daha sonra, köyde onlar için yapılan iskân evlerine yerleşmiştir⁹⁹. Yerleştikleri evler barınak şeklinde, üstünde sazlık bulunan evlerdir. Taştan ev tek odalı inşa edilmiş ve tek oda ikiye bölünmüştür. Bir odada hep beraber yatılırken diğer odada atların, ineklerin bulunduğu ifade edilmiştir. Köye geldikten sonra kimi onlara tahsis edilen bu evlerde yaşamış kimiye iskân evi yerine kendisine ev yapmıştır. İskân evlerinde bir içeride bir de dışarıda oda bulunmaktadır. Dışarıdaki odada tahta sofa bulunmaktadır. Evlerin tavanında kamışlar, sazlarla bağlanmıştır. Muhacirlerin geldikleri dönem II. Abdülhamid tahtta olduğu için evlere "Abdülhamid evleri" denmektedir¹⁰⁰.

Köye ilk geldikleri zaman büyük maddi zorluklar çeken muhacirler, zamanla toprağı işleyerek para kazanmaya başlamışlardır. Köye yakın, Leçe olarak tabir edilen bölgede çok fazla zeytin, defne ve hayıt¹⁰¹ bulunmaktadır. Buradaki bitkileri ve çevreyi gördükten sonra Girit'teki yaşadıkları yerlere benzediğini fark etmişlerdir. Geçimlerini Leçe'de odun kesip kömür yaparak sağlamaya başlamışlardır. Yaptıkları kömürleri de satarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Muhacirlerin manevi anlamda çektikleri zorlukların başında, geldikleri bu köyde, köyün eski sahipleri tarafından kabul edilmemeleri gelmiştir. Burada bulunan köylüler, muhacirleri Giritli oldukları için Rum olarak görmüşlerdir. Muhacirlerin

⁹⁷ Turunçlu köyünde Niyazi Karan ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

⁹⁸ Turunçlu köyünde Niyazi Karan ve Yılmaz Çetin ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

⁹⁹ Bkz. Ek-1.7, Ek-1.8, Ek-1.9, Ek-1.10.

¹⁰⁰ Turunçlu köyünde Mehmet Çakır, Neriman Çakır, Niyazi Karan ve Sadık Çakır ile 13 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁰¹ Akdeniz ve Batı Kafkasya'da genellikle deniz kenarı ve kayalık bölgelerde yetişen bitki türüdür. Çalı görünümünde soluk pembe veya mavi çiçeklidir. Turunçlu köyüne hayıt mevsimi gelen "çingeneler" hayıt bitkisini sepet yapımında kullanmaktadır.

Türkçeyi yeteri kadar konuşamaması bu düşünceye neden olmuştur. Muhacirler okulların açılmasının ardından okulda Türkçe öğrenmişlerdir¹⁰². Benzer şekilde Anadolu'da farklı şehirlere göç etmiş muhacirlerin de konuşulan dil açısından sorunlar yaşadıkları yapılan literatür incelemesinde görülmüştür¹⁰³.

4.2. Turunçlu Köyünde Hizmet Göstermiş Bektaşî Babaları

Turunçlu köyüne gelen ilk babanın Sadık Bahadır olduğu bazı kaynaklarda yer almaktadır. Sadık Bahadır, köyde Kerbelâ şehitlerinden bahsederken Bektaşîler ile Sünniler de onu dinlemiş ve birlikte anlatılanlar üzerine ağlamışlardır. 1915'te ise Sadık Bahadır öncülüğünde köyde cami inşa edilmiştir. Tekke ve türbelerin kapatılmasına kadar köyde hizmet yürütmüştür. Sonrasında ise Mersin'e göç etmiş ve 1960'da orada vefat etmiştir¹⁰⁴. Köyde yapılan görüşmelerde Sadık Bahadır hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Turunçlu köyünde oradaki Bektaşîlerin hatırladıkları ilk baba Cafer Sadık Baba olmuştur. 1875 yılında Sivas vilayetine bağlı Tokat Sancağına tabi Zile kazasında doğmuştur. Babasının adı Hüseyin, annesinin adı Fatma'dır. 14 yaşlarına geldiği zaman Hacı Bektaş kasabasına gelen Cafer Sadık Baba, burada dergâha dâhil olmuştur. Nasip aldıktan sonra muhiplik, dervişlik, babalık ve halifebabalık gibi unvanlara sahip olmuştur. Burada aldığı eğitim sonucunda Girit Kandiye'deki Horasani-zâde Derviş Ali Dede Dergâhı'nın son postnişini olarak atanmıştır.

¹⁰² Turunçlu köyünde Fahriye İyöz, Neriman Çakır ve Zeynep Çakır ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁰³ Bkz. Sepetçioğlu, Tuncay. "Türkiye'de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri". *ÇTTAD IX/20-21* (2010/Bahar-Güz), 97-100; Güler, a.g.m., 2012, 50; Selçuk, a.g.e., 2018, 38-39; Şahin & Güler, a.g.m., 2019, 115; İduğ, G. (2022). *Aydın İli Kuşadası İlçesinde Yaşayan Girit Göçmenlerinde Müzik Yoluyla Giritli Olmak*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 36.

¹⁰⁴ Okuşluk Şenesen, a.g.m., 2012, 62; Maden, a.g.m., 2017a, 1063.

Resim 4.1. Cafer Sadık Bektaş Baba.

Cafer Sadık Baba, Mücerred Babagân kolu halifelerindendir. Dedekargın boyundandır¹⁰⁵. On iki yaşında babasını kaybetmiştir. Genç yaşta tekkeye dâhil olmak için çabalamış, ilk başta tekkedeki dervişler tarafından istenmemiştir. Ancak Cafer Sadık Baba'nın tekkeye dâhil olmak için gösterdiği çaba sonucunda ona yönelik tutumlar olumlu anlamda değişmiştir. Hacı Mehmet Dede baba'nın zamanında ona hizmet veren Cafer Sadık Baba, Hacı Feyzullah Baba'nın göreve gelmesiyle el almıştır. Baba olarak ilk görev yeri Bingazi olmuştur. Hasan Baba'nın ardından da Horasanlı Tekkesi'nin başına geçmiştir¹⁰⁶.

Yaşadığı süre boyunca dünyada birçok yeri gezmiş olan Cafer Sadık Baba'nın gezip gördüğü yerlere örnek olarak Şam, Arabistan, Necef (Hazreti Ali ve Ehl-i Beyt kabirleri ziyareti), Arnavutluk, Londra verilebilir. Londra'dan dönüşte de Girit'e gitmiştir. Girit'te postnişinlikten kendi isteği ile istifa eden Abidin Baba'nın yerine Pirevi'nden icazet alarak Cafer Sadık Baba geçmiştir. Arapça, Arnavutça ve Rumca bilmektedir¹⁰⁷.

1924 yılında gerçekleşen mübadele ile Mersin'e gelmiştir. Fransızlardan kaçmakta olan bir Rum ailesinin evini alarak oraya yerleşmiştir. Gaz ve kereste

¹⁰⁵ Maden, F. (2016b). "Girit'te Bektaşî Tekkeleri". *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 79, 32.

¹⁰⁶ Maden, a.g.e., 2017b, 40-41.

¹⁰⁷ Maden, a.g.m., 2016b, 33.

ticaretinin yanında hazır giyim mağazası işletmiştir. Girit'te çok saygın biri olan Cafer Sadık Baba, postta oturduğu sürede Girit'teki Mevlevi, Nakşi ve Rufaileri etrafında toparlamaya çalışmıştır¹⁰⁸. Atatürk, 20 Ocak 1925 tarihli Mersin gezisinde Cafer Sadık Baba ile görüşmek amacıyla onu yanına çağırtmıştır. Cafer Sadık Baba, şapka inkılabı zamanında sakal tıraşı olmuş ve modern giyimi tercih etmiştir¹⁰⁹.

Cafer Sadık Baba, 1924 yılında Horasanlı Derviş Ali Baba'nın kemiklerini bir sandık içerisinde Mersin'e getirmiştir. Kemikler burada bir süre boyunca sandıkla beraber halkevinde kaldıktan sonra defin işlemleri için Tarsus'a götürülmüştür. Cafer Sadık Baba, Horasanlı Derviş Ali Baba'yı nebi ve evliyalarla komşu yapmak amacıyla Tarsus'a defnetmiştir. Tarsus'ta bulunan mezarı günümüzde ziyaret edilmektedir¹¹⁰.

Ali Naci Baykal Dedebaba'nın 13 Temmuz 1960'ta vefatının ardından dedebaba olan kişi Cafer Sadık Baba olmuştur. 13 Temmuz 1960'tan 26 Ağustos 1960'a kadar Dedebabalık görevi yürüten¹¹¹ Cafer Sadık Baba, yaşının ileri olmasından ve sağlık koşullarının elvermemesinden dolayı Dedebabalığı, Bedri Noyan Dedebaba'ya devretmiştir. Bir başka anlatıma göreyse Cafer Sadık Baba, kendisine teklif edilmiş olan Dedebabalık makamını yaşlandığı için Bedri Noyan Dedebaba'nın tüm ısrarlarına rağmen geri çevirmiştir¹¹². Cafer Sadık Baba, 25 Ocak 1966'da vefat etmiştir¹¹³.

Bektaşiliğe intisap etmek isteyen kişiler, Horasanlı Ali Dergâhı'nın son postnişini olan Cafer Sadık Baba Mersin'e göç ettikten sonra, 1963'e kadar, ondan nasip almışlardır. Cafer Sadık Baba'nın Tarsus'ta, Hebilli köyünde ve Turunçlu köyünde olmak üzere üç tekkesi bulunduğu belirtilmiştir¹¹⁴. Cafer Sadık Baba'nın babalık onayı verdiği dervişler, Bedri Noyan Baba, Cafer Baba ve Postacı Hüseyin Baba'dır. Cafer Sadık Baba'nın ölümünden sonra Girit muhaciri Bektaşiler Cafer Baba, Postacı Hüseyin Baba, Hüseyin Avni Yağcıbaşı Baba ve Süleyman İyöz Baba'ya tabii olmuşlardır. Girit muhaciri Bektaşiler nasip alacakları ve baş

¹⁰⁸ Maden, a.g.m., 2016b, 33.

¹⁰⁹ Ata, a.g.e., 2007, 38-39.

¹¹⁰ Ata, a.g.e., 2007, 23.

¹¹¹ Ata, M.R. (2009). "Girit – Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergâhı Son Postnişini Halife Cafer Sadık Bektaş Baba". *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 49, 165.

¹¹² Selçuk, A. (2019). "Giritli Bektaşilerde Ziyaret Ritüeli: Horasanlı Ali Baba Tekkesi". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9 (1), 31.

¹¹³ Ata, a.g.e., 2007, 48.

¹¹⁴ Selçuk, a.g.m., 2019, 29.

okutacakları babanın Giritli olmasına öncelik vermektedirler¹¹⁵.

“Sadık Baba bir gün kalabalık bir grubun başını okurken, kendi yerinde, fakir bir kişi varmış düğmeleri çıkın olarak mendilin içine sarıp para yerine Sadık Baba'nın minderinin altına koymuş. Baş okutanlar böyle yapıyormuş. Yardımcısı toplamış konan mendilleri, içinde düğme olan mendili Sadık Baba'ya vermiş. İçerideki gruba düğmeleri kimin koyduğunu sormuş. Adam parasının olmadığını ve başını okutmak istediği için böyle yaptığını söylemiş. Sadık Baba da o akşam toplanan tüm paraları o adama vermiş.”¹¹⁶

Cafer Sadık Baba mücerret bir Baba'dır. Mücerretin kelime anlamı TDK sözlüğünde “evlenmemiş, bekâr” olarak yer almaktadır¹¹⁷. TDV sözlüğünde “dünya ve âhîret kaygısını bir yana bırakıp Allah'a gönül veren ve sadece O'na bağlanan derviş” anlamında kullanılmaktadır¹¹⁸. Tasavvuf yoluna giren bir kişinin Allah'a tüm benliği ile yönelmesi sonucunda Allah dışında her şeyden kendini ayırıştırması yani evlenmemesi beklenmektedir. Evlenmemek sadece sufilere ait bir uygulama değildir. Bekâr olmak Balım Sultan zamanında örgütlenen Bektaşî Tarikatı için önemli bir makam olmuştur. İkrar veren bekâr talip eğer ki evlenmeyeceğine dair söz verirse mücerret olur. Balım Sultan'dan sonra Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda mücerret bir babanın bulunması gelenek haline gelmiştir. Talibin sağ kulağı delinir ve mengüş takılır. Bu sırada da mengüş tercümanı okunur.

*“Bismi Şah. Gezme âlemde yürü olma serseri
Cân ü dilden ol muhibb-i Haydarî
Gûş mengüş eyleyip gulâm ol erenler şâhına
Ol Aliyyü'l-Murtazâ'nın Kanberî'nin kanberi
Ber-cemâl-i Muhammed Kemâl-i Şah Hüseyin ü Alî Allah illallah.
Hû dost!”¹¹⁹*

Mengüş; demir, pirinç, gümüş ya da necef taşından yapılmaktadır. Ömür boyu evlenmeyen dervişler inzivaya çekilmektedir. Bektaşî inancına göre evlenmeyerek zahirde mücerretlik yapmış olursun. Ancak gerçek mücerret olabilmek için zahiren ve bâtinen tecrit halinde olmak gerekmektedir. Babagan Bektaşilikte en üst mertebe olan

¹¹⁵ Süleyman İyiöz Baba'nın Ayhan Aydın ile yaptığı röportajdan alınmıştır.

¹¹⁶ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹¹⁷ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 04.10.2022

¹¹⁸ Uludağ, S. “Mücerred”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucered>, Erişim Tarihi: 12.10.2021

¹¹⁹ Uludağ, S. “Mücerred”, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucered>. Bu bilgi *Mir'âtü'l-makâsîd* eserinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.10.2021

Dedebaba mücerretler arasından seçilmektedir. Ancak mücerret olmayanlar içerisinde uygun biri varsa o da Dedebaba seçilebilmektedir.

Cafer Sadık Baba'dan sonra hizmeti Cafer Cambaz Baba yürütmüştür. Cafer Baba, 1910 yılında doğmuş ve 1978'de yılında vefat etmiştir. Mersin'de yaşamıştır. Mübadele ile gelmiş olan Giritlilerdendir. Kendi evinde hizmet vermiştir. Dervişliği olmadığı bilinmektedir. Cafer Sadık Baba'nın Baba giydirdiği dervişlerden biridir.

*“Cafer Baba ve postacı Hüseyin Baba Hakka yürüdüktan sonra yine Hüseyin Avni Yağcıbaşı adında biri baba giydiriliyor, onu Manisa'dan Yunus Baba giydiriyor. Hüseyin Avni Yağcıbaşı Baba Hakka yürüdüktan sonra bu yörede sadece Adana'da Süleyman İyiöz Baba kalıyor; o da Hakka yürüdüktan sonra (2002 veya 2003'te hakka yürüyor) bu yörede Babalık hizmetini yapacak herhangi bir zat kalmıyor”*¹²⁰

Girit göçmeni Bektaşiler, Cafer Sadık Baba'nın vefatından sonra Cafer Baba, Postacı Hüseyin Baba, Hüseyin Avni Yağcıbaşı Baba ve Süleyman İyiöz Baba'ya bağlanmışlardır¹²¹.

Süleyman İyiöz Baba, 1916'da Girit Adası'nın Kandiye şehrinde doğmuştur. Babasının da aracılığıyla Bektaşi Babaları ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Meydan açmayı evlerinin üst katındaki meydan evinde yapmıştır. Süleyman İyiöz Baba, 1952 yılında Cafer Sadık Baba'dan nasip almıştır. Süleyman İyiöz Baba'nın ifade ettiğine göre sülalesi Horasan'dan Bosna'ya yerleşmiştir. Girit Adası'nın fethine Bosna'dan katılmışlar ve fetihden sonra da Girit'te kalmışlardır. Dedesi Kadiri Tarikatı'ndandır¹²².

“Tacın içi sır, dışı nurdur.”¹²³

Süleyman İyiöz Baba, tacın dört kapıyı ve on iki imamı temsil ettiğini belirtmiştir. Tac giyenin sahip olması gereken nitelikleri Süleyman İyiöz Baba şöyle ifade etmiştir¹²⁴:

1. Bilgi sahibi olmak.
2. İsyankâr olmamak.
3. Nefsine uymamak.

¹²⁰ Selçuk, a.g.m., 2019, 31.

¹²¹ Selçuk, a.g.m., 2019, 31.

¹²² Aydın, A. <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021.

¹²³ Süleyman İyiöz Baba, Aydın ile yaptığı görüşmede bu sözü söylemiştir.

¹²⁴ Aydın, A. <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021.

4. Gaflette olmayıp can gözü açık olmak.
5. Tamah etmemek.
6. Dünyaya bağlanmamak.
7. İsteklerden geçmek.
8. Şehvetperest olmamak.
9. Kibirsiz olmak.
10. Kimseye acı ve zarar vermemek.
11. Pinti ve aceleci olmamak.
12. Kazaya rıza ve teslim olup vesvese etmemek.

Girit'te Bektaşılık konusunda Süleyman İyiöz Baba'nın anlatımı aşağıda verilmiştir.

“Sadık Baba'nın 600 üstünde müridi bulunmaktadır. Tekke çok büyüktür. Hatta Sadık Baba Yunan hükümetine üniversite yapılması konusunda talepte bulunmuştur. Tekkenin hala ayakta kalabilmiş olabilmesini Horasanlı Ali Baba'nın nefesinin her yerde yürümesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Cafer Sadık Baba, Hacı Bektaş'tayken salhanede, mutfakta çalışmış. Yedi sene orada bir kara taş varmış onun üstünde yatmış. Toplamda 16 sene kalmış orada. Cafer Sadık Baba'nın Şam ziyaretinin sebebi; Ehlibeyte çektirdiği zahmetlerden, peygamber efendimize yaptığı haksızlıklardan dolayı Muaviye'nin yaptıklarını unutmamaktır.”¹²⁵

Bir baba veya dede öldüğü zaman, onun postuna kimse oturamaz. Eğer Pirevi'nden icazet gelirse oturabilir. Süleyman İyiöz Baba, küçük yaşlardan itibaren dedesinden ve büyüklerinden gördüğü kadarıyla tarikatlara ilgilidir. 1951'de babası öldükten sonra annesi Süleyman Baba'ya babasının tarikatlı olduğunu ve ona lokma yapmak gerektiğini söylemiştir. Bu sebeple Tarsus'a gidip Kazım Baba'yı getirmesini istemiştir. Kazım Baba o sırada orada bulunmadığı için Süleyman Baba, Cafer Sadık Baba'ya yani Mersin'e yönlendirilmiştir.

“Bir ruh kafesi terk ettiği anda kırk gün içerisinde layık olduğu kalıba geçer. Bektaşî ölmez devir daim eder.”¹²⁶

Babasının vefatı üzerine yapılan lokmada içine bir sevgi geldiğini ve bunun

¹²⁵ Aydın, A. <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021.

¹²⁶ Aydın, A., <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021. Söz, Süleyman İyiöz Baba tarafından söylenmiştir.

neticesinde Cafer Sadık Baba'ya babasının mirasını devam ettirmek istediğini söylemiştir. 1952 yılında nasip almıştır. Cafer Sadık Baba'ya her yıl gitmiştir. Cafer Sadık Baba'nın vefatından sonra Hacıbektaş'tan Salih Baba'ya bağlanmıştır. Manisa'nın Tire ilçesine Salih Baba ile gitmişlerdir. Burada Hasan Balım Baba'dan, 1976 yılında hem dervişlik hem de babalık icazeti almıştır. Ardından Bedri Noyan Dede'ye bağlanmıştır. Aydın ve İzmir'de yaşarken Dede'nin yanına gitmiştir. Dede öldükten sonra Mustafa Eke'ye bağlanmıştır.

Süleyman İyiöz Baba'nın üzerinde bulunan Bektaşilik giysi ve eşyaları hakkındaki açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Resim 4.2. Süleyman İyiöz Baba.

“Arakiye: Nasip alacak kişinin başına geçirilen külah.

Temer: Bele bağlanan kuşak. On iki santim.

Hırka: Düz yakalı, topuğa kadar uzundur. Yakalığın dikişi on ikidir.

Tennure: İnce bir bez.

Teslim taşı: 1,5 santim kalınlıkta. Dört halkalı, dört kapı temsil eder.

Pelhenk: Gönlünü Tanrıya bağlama sembolü.

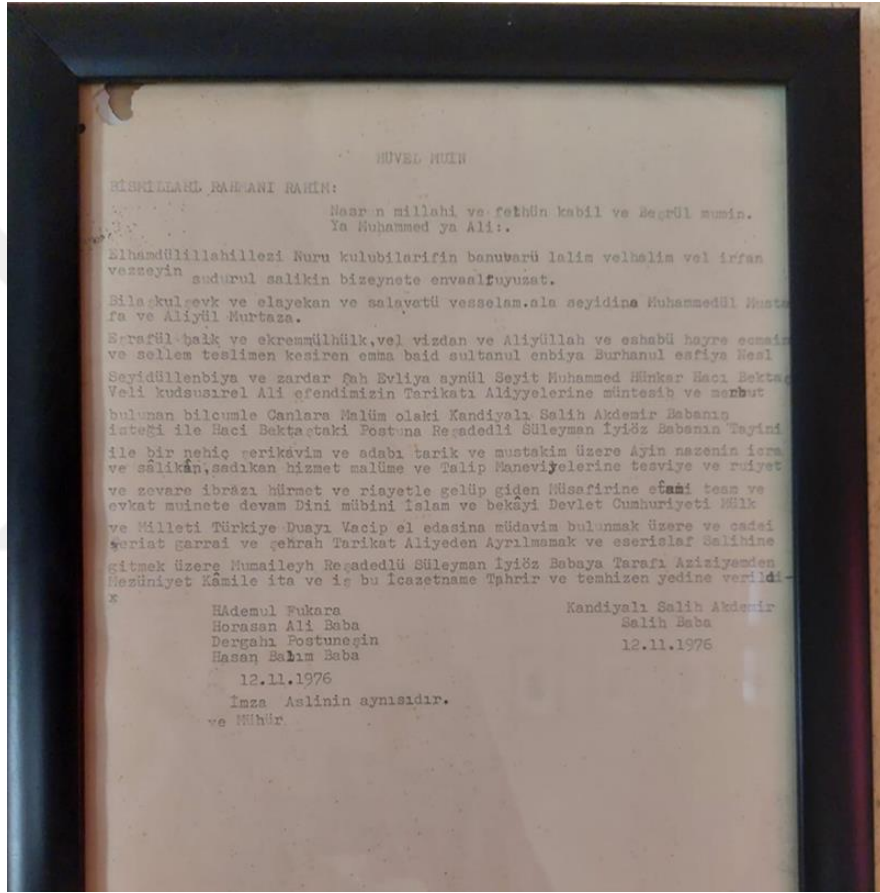
Haydariye: Yelek şeklinde on iki ön dikişlidir.

Kamberiye: Yumurta şeklinde bir taş olup bele sarılır.

Tiybent: Nasip alan her canın olur. Kuşak.

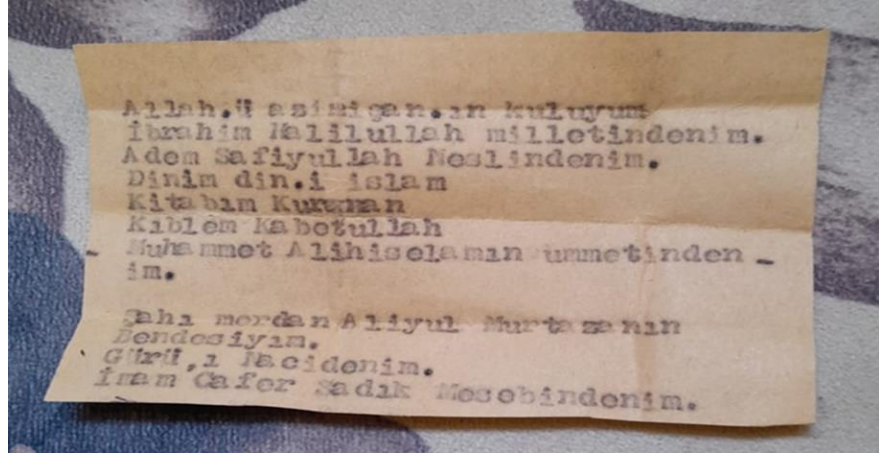
Mengüş: Küpe, mücerret babaların kulağına takılır.

Nefir: Boynuzdan yapılan bir boru, dervişler yabani hayvanları kovmak için.”¹²⁷

Resim 4.3. Süleyman İyiöz Baba'nın İcazetnâmesi.

¹²⁷ Aydın, A., <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021.

Resim 4.4. Süleyman İyöz Baba'ya Verilen Umde.

Umde, ikrar alan kişilere rehber tarafından verilir.

*“Allah-ü azimüşşan'ın kuluyum.
Adem Safiyullah neslindenim.
İbrahim Halilullah milletindenim.
Dinim, din-i İslâm.
Kitabım Kur'an.
Kiblem Kâbetullah.
Muhammed Aleyhisselâm'ın ümmetindenim.
Şah-ı Merdan Aliyyel'Mürteza'nın bendesiyim.
Gürûh-i Nacidenim.
İmam Câfer Sadık mezhebindenim.”*¹²⁸

Süleyman İyöz Baba'nın ardından Çukurova bölgesinde Babalık görevi yapan birinin olmamasından dolayı hizmet yürütmek için bölgeye Ali Saka Baba gelmektedir. Çukurova'daki bir başka Girit muhacir köyü olan Hebilli'de bulunan dervişle Çukurova bölgesinde hizmet görmektedir. Ali Saka Baba, Manisa'da doğmuştur. Anne ve babası 15-16 yaşlarında iken mübadele ile Girit Adası'ndan gelmiştir. Anne ve babası Manisa Turgutlu'da Ali Rıza (Özbektaş) Baba Dergâhı'ndan 1934 yılında nasip almıştır. Ali Rıza Baba, Girit'ten Anadolu'ya gelen Bektaşî Babalarından olup kendisi mücerrettir¹²⁹. Turgutlu'da dergâh kurmuş ve Bektaşîliğe hizmet etmiştir. Manisa ve çevre illerden Bektaşîler hizmet için onun yanına gelmiştir. Kandiye Horasanlı Ali Baba Dergâhı'nda dervişlik etmiştir. Ali Rıza Baba 1938'de vefat etmiştir¹³⁰.

¹²⁸ Oytan, M. T. (1970?). *Bektaşîliğin iç Yüzü*. 1. Cilt, İstanbul, 180.

¹²⁹ Dedebaba, B. N. (2003). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik VI. Cilt*. Ankara, 272.

¹³⁰ <http://www.kusadasikulturelmiras.com/?pnun=228&pt=H%C3%BCseyin+Cevraki> , Erişim Tarihi: 21.02.2022.

Ali Rıza Baba'nın vefatının ardından 1955 yılında Manisa'ya Baba olarak Tarsuslu Kazım Baba gelmiştir. Saka'nın anlatımına göre Tarsuslu Kazım Baba, Horasanlı Ali Baba Dergâhı'nın son postnişini olan Cafer Sadık Baba'dan nasip almış bir Baba'dır. Tarsuslu Kazım Baba'nın sonrasında Ali Saka Baba, 1975 yılında Salih Baba'dan nasip almıştır. Salih Akdemir Baba, 1888'de Kandiye'de doğmuştur. 1918 yılında Kandiye Horasanlı Ali Baba Dergâhı'nda Hasan Baba'dan nasip almıştır. Mücerret Ali Rıza Baba'nın 20 yıl kadar dervişliğini yapmıştır¹³¹.

Salih Akdemir, Turgutlu'da şarap imalatı ile uğraşmıştır. Turgutlu'da bulunan şaraphane aynı zamanda dergâh olarak da kullanılmıştır. Şaraphane kapatıldıktan sonra dergâh olarak kullanılmaya devam etmiştir. Salih Baba 1981'de vefat etmiştir. Salih Baba'nın vefatından iki ay önce Ali Saka Baba, Mustafa Eke Baba tarafından derviş alınmıştır. Ali Saka Baba, 2004'te Babalık giymiştir. 2006 yılında da Halife giydirilmiş ve Mustafa Eke Baba'nın göçüşünün ardından 2009'da yapılan Dedebabalık seçimiyle Dedebaba olarak hizmet vermeye başlamıştır. Turgutlu bölgesi haricinde, Çukurova bölgesinde Turunçlu, Hebilli ve Melemez köylerinde hizmete devam etmiştir. Bölgede Baba'nın olmaması sonucunda yoldan ayrılış olduğu Ali Saka Baba tarafından vurgulanmıştır. Ali Saka Baba, Çukurova bölgesi Girit muhaciri Bektaşilerin dışarıya kendilerini açmadıklarını düşünmektedir.

4.3. Erzin Turunçlu İmraniye Girit Türkleri Derneği

Bu bölümde dernek başkanı Yılmaz Çetin tarafından verilen bilgiler bulunmaktadır. Sınıf öğretmeni olan Yılmaz Çetin, Turunçlu köyünde kurulan derneğin kuruluş sürecinde etkin rol oynamıştır. Turunçlu köyünü tarif ederken Hatay'ın Erzin ilçesine bağlı etrafı zeytinliklerle çevrili, tam bir Girit köyü olduğunu söylemiştir. Girit'e de giden Çetin, buradaki yerleşim yerlerinin kendi köyüne, Turunçlu'ya fazlasıyla benzediğini ifade etmiştir. Turunçlu köyündeki muhacirler, 1898'de II. Abdülhamid dönemindeki göçlerle Anadolu'ya gelmiştir. Bir kısmı Mersin bir kısmı da İskenderun Limanı'na inmiştir. Daha sonra ailelerin bir kısmı Mersin-Tarsus bir kısmı da İskenderun tarafından gelerek Turunçlu köyü kurulmuştur. Genel olarak Kandiya şehrinin Anoviyano ve Pervola köylerinin bulunduğu bölgeden gelmişlerdir.

¹³¹ Dedebaba, a.g.e., 2003, 17-18.

Girit'ten bu yana geleneksel olarak besicilik yapılmaktadır. Şehirlere nispeten uzak oldukları için Girit kültürünü biraz daha yaşatabilmişlerdir. Çetin tarafından Turunçlu köyü, ilerici ve okumaya önem veren bir köy şeklinde tanımlanmıştır. Köyden birçok öğretmen yetişmiştir. Turunçlu, Anadolu'daki diğer Giritli köylerine nazaran Giritçenin biraz daha fazla konuşulduğu ve Girit yemeklerinin yapıldığı bir yer olarak tanımlanmıştır. Çetin'in anlatımına göre, onun çocukluğunda köyde kendi aralarında Türkçe değil Giritçe konuşmaktadırlar. Okula gittikleri zaman orada Türkçe konuşulmaktadır. Çetin'e göre Girit kültüründe espri önemli bir yerdedir. Göç edip geldikten sonra burada yabancılik hissi olmuştur. Konuşulan dilin farklı olması bunda önemli bir etken olmuştur.

Turunçlu köyünde tarihî değeri olan bir kale duvarı durmaktadır. Bizans dönemine ait olduğu söylenen bir çeşme de köyde bulunmaktadır¹³². Çetin tarafından sadece Girit kültürü değil aynı zamanda tarihsel zenginliğin olduğu bir köy olarak yorumlanmıştır. Muhacirler köye geldiklerinde II. Abdülhamid tarafından üç sıra halinde birbiri ile bitişik önü ve arkası bahçeli evler yapılmıştır. Evlerin iç odalarında bir sofa bulunmaktadır. Giriş odasında ocak bulunmaktadır. Yazın dışarıda yemek yapıldığı Çetin tarafından ifade edilmiştir. Köy içerisinde iskân evleri "Abdülhamid Evleri" olarak anılmaktadır. Köye en az 20 ev yapılmıştır. Köyün her tarafında ekmek fırını bulunmaktadır. Bu fırınlar ortak kullanıma açıktır¹³³¹³⁴. Çetin, Girit'e gezi amaçlı gittiğinde köyde bulunan ocakların aynısının Girit'te de olduğunu görmüştür.

Köyde hem Sünniler hem de Bektaşiler bulunmaktadır.

"Girit'te nüfusun yüzde yirmisi Bektaşi'ydi. Köyde bu özellik de korunmaktadır. Sünni ve Bektaşilerin bulunduğu köyde yaşam kardeşçe sürmektedir. Cuma namazlarında, bayram namazlarında karşılıklı hoşgörü ve anlayış her zaman olmuştur."¹³⁵

¹³² Bkz. Ek-1.22.

¹³³ Bkz. Ek-1.11.

¹³⁴ Köyde bulunan sürede ortak fırında Giritli somunu ve kuluraça yapıldığına tanık olunmuştur.

Bkz. Ek-1.12; Giritli Somunu (Muhacir ekmeği) için gerekli malzemeler un, su, maya, tuzdur. Malzemeler karıştırılıp kıvam alana kadar yoğrulur. Ardından şekil verilerek fırında pişirilir. Şenesen, a.g.e., (2011), 183.

Bkz. Ek-1.13; Kuluraça (Giritli Çöreği) için gerekli malzemeler un, şeker, zeytinyağı, süt, yoğurt, maya ve tarçındır. Malzemeler karıştırılıp yoğrulur. Hamura simit şekli verilir. Fırında pişirilip servis edilir. Şenesen, a.g.e., (2011), 239.

¹³⁵ Turunçlu köyünde Yılmaz Çetin ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

Girit Bektaşılığı şehirlerde yok olmaya yüz tutmuştur. Ancak köyde Bektaşî ritüelleri devam etmiştir. Köye hizmetleri icra etmek için Cafer Sadık Baba, Tarsus'tan gelmiştir. Sonra başka babalar da gelmiştir.

Girit festivalleri Turunçlu köyünde güz döneminde yapılmaktadır. İlk festival Giritliler Kültür Dostluk Yardımlaşma Derneği adına 2016'da yapılmıştır. Doğu Akdeniz'de ilk defa bir Girit şenliği yapılmıştır. Giritlilerle buluşma noktasında önemli bir toplantıdır. 2017 yılında gerçekleştirilen ikinci festival Tarsus Giritlileri Derneği ile düzenlenmiştir. İlk gün Girit Adası'ndan misafirler gelmiş ve Turunçlu köyündeki festivale katılmıştır. Festival halaylar, mâniler, birlik ve beraberlik konuşmaları eşliğinde yapılmıştır. Üçüncü festivalin iki gün yapılması planlanmıştır. 2018 yılında gerçekleştirilen festivalde ilk gün film gösterimi olmuş ve Tuncay Sepetçioğlu "Girit'ten Göç" konusunda sunum yapmıştır. İkinci gün de eğlenceler ve köylülerden oluşan halkoyunu ekibi Girit halkoyunlarından bazılarını icra etmişlerdir. Dördüncü festival ise 2019'da olmuştur. İki gün planlanan festivalde ilk gün, gün içinde festival alanında çocuk şenliği yapılmış dernek binasında da seminer ve sunumlar gerçekleştirilmiştir. Akşam ise Metin Menekşe'nin "Girit'ten Göç" konusunda yaptığı sunumla devam etmiştir. İkinci gün de köyün halk oyunları ekibi sahne almıştır. Açık havada eğlenceli bir festival günü icra edilmiştir. Ayrıca köylü kadınlardan bir tiyatro ekibi oluşturularak köy yaşantısı ve Girit ritüellerinin olduğu iki ayrı oyun sahnelenmiştir. Festivalde ayrıca köyün müzik grubu olan "Grup Yön" de sahne almıştır. Yapılan festivallerin önemli özelliklerinden biri köylüler tarafından hazırlanmış tiyatro oyunlarının oynanması ve köyün müzik grubunun sahne almasıdır. Festivalde Turunçlu köyünden kadınlar mâni okumakta, yaptıkları yemekleri sergilemektedirler. Türkiye genelinde tüm Girit dernekleri festivale destekte bulunmuştur.

Erzin Turunçlu İmraniye Girit Türkleri Kültür Derneğinin bir folklor ekibi bulunmaktadır. Ayrıca derneğe ait bir kütüphane kurulmuştur. Kütüphanedeki kitaplar çoğunlukla bağış usulüne göre temin edilmiştir. Çocuklar için ve büyükler için kitaplar mevcuttur. Kitaplar için bir konu ve tür sınırlaması yapılmamıştır. Çocuklara ve büyüklere satranç ve zekâ oyunları kursu, resim kursu, okuma-yazma bilmeyenler için okuma-yazma kursları, halk oyunları kursları ve Giritçe kursu açılmıştır. Dersler dernek binasında yapılmaktadır. Kurs bitiminde katılımcılara sertifika verilmektedir.

Çetin, dernek olarak temel amaçlarının öncelikle köye bir canlılık kazandırmak; kültürel, mesleki ve ekonomik açıdan gelişimi sağlamak ve köy çevresindeki tarihî eserleri ortaya çıkarmak olduğunu ifade etmiştir.

Köy sınırlarında kale, çeşme, su kemeri, sarnıç gibi eserler bulunmaktadır. Köyün önemini ve değerini, kültürel faaliyetleri yaşatarak ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Köyün kültüründe ne varsa uygulamaya geçilmesi, eğitimin sağlanması, köyün ekonomik ve sosyal gelişmesine önem verilmektedir. Dernek başışçıları aracılığıyla üniversite ve yüksekokullarda okuyan öğrencilere eğitim yardımında bulunmaktadır. Köyde yaşayan öğrencilerden bir kısmına harçlık verilmesi sağlanmıştır. Köyde yaşayan ve askere giden her bireye yol harçlığı verilmektedir. Köyü etkileyecek olumsuz koşulların önüne geçilmesi için köylülerin bazı çalışmaları olmuştur. Köyden geçen hafriyat kamyonlarının köyde tehlike oluşturmasından dolayı kamyonların geçişine yapılan itiraz ve su kaynağı yakınına kurulmak istenen fabrikaya karşı yapılan itiraz buna örnek olarak verilebilir. Yapılan itirazlar köy halkı açısından olumlu sonuçlanmıştır.

Derneğin önemli faaliyetlerinden biri de Girit gezisi olmuştur. Gezi, 2018’de beş gün dört gece olarak düzenlenmiştir. Vize alınması konusunda bazı sorunlar çıkmışsa da 30 kadar kişiyle planlanan gezi gerçekleştirilmiştir. Turunçlu köyünden giden Giritliler, Girit’teki dili konuştukları için Girit’te hayretle karşılanmıştır. Dernek kurulduktan sonra köye bilinçlenme bağlamında önemli katkıları olmuştur¹³⁶.

4.4. Turunçlu Köyünde Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Bilgiler

Araştırma kapsamında Turunçlu köyünde yapılan görüşmeler yüzyüze yapılmıştır. Bu bölümde Turunçlu köyü muhacirlerinin Girit’te yaşadıkları zorluklar, göç süreci, köye geldikleri zaman yaşadıkları zorluklar, köyde gerçekleştirdikleri Bektaşilik uygulamaları ve muhacir Bektaşilerin uygulamalarını gerçekleştirirken karşılaştıkları zorluklar hakkında bilgiler toplanmıştır.

Girit Adası’nda Türklerin karşılaştıkları zorluklardan bahsederken çete faaliyetleri öncelikli konulardan olmuştur. Katılımcılar, köye baskın olacağı zaman iyi olan Rum komşuların Türkleri uyardıklarını ifade etmişlerdir. Anlatılan bir olaya göre

¹³⁶ Yapılan görüşmenin haricinde faydalanılan kaynaklar: <https://youtu.be/IoEK2lxy8zs> ve <https://youtu.be/0Mw8mHntO5g>, Erişim Tarihi: 22.03.2022.

baskından önce Türklerin bir yere saklanmasının ardından evlere gelen Rum çeteler zarar vermek amacıyla ocakta bulunan külleri zeytinyağı bidonlarına atmışlardır. Çetelerin öncelikli amaçlarının zarar vermek olduğu belirtilmiştir. Çetelerin bu faaliyetlerinin amacı oradaki Türkleri caydırmak ve adadan gitmelerini sağlamaktır. Bir başka anlatıya göre adada bir Türk “saban”¹³⁷ sürmektedir. Karısı da her öğlen ona yemek götürmektedir. Katılımcı tarla ile ev arasında mesafeyi bilemediğini bu yüzden tarla ile köy arasındaki mesafe için net bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Karısı bir gün yine yemek götürmek için gittiğinde kocasının öldürülüp yerde bırakıldığını görmüştür¹³⁸. Bu olay anlatıldığı zaman katılımcıların üzgün olduklarının ve yaşanan bu hadiselerin günümüzde hala muhacirlerin zihinlerinde yerini koruduğunun farkına varılmıştır.

Katılımcılara köye nasıl gelindiği sorulduğu zaman “Köye gelen üç kardeş vardı ilk olarak: Çakırlar, Aratlar, Aylar. Zamanla bu kardeşlerin çocukları ve torunları arasında da evlilik oluyor. Köyde bulunan muhacirler arasında akrabalık ilişkisi var. Bizim köylüler Suriyeli gibi gelmişler. Süleyman İyiöz, mübadele ile gelmiş. Her şeylerini bıraktılar orada, burada hiç mal vermediler onlara”¹³⁹ şeklinde anlatılmıştır.

Bektaşî ritüelleri olarak hangi uygulamalar yapıldığına dair sorulan soruya katılımcı “Kerbelâ yası tutuluyor. On iki gün oruç tutuluyor. Para topluyoruz aramızda hatta iki üç kişi Sünnilerden de hem para hem yiyecek veren oluyor. On birinci gün İmam Hüseyin’in kurbanı kesilir. Aşureler pişirilir. Kurban eskiden buzdolabı olmadığı için pişiriliyordu. Şimdi artık ertesi gün pişiriliyor. Cem yapılıyor. Küçük bardaklar varmış birer damla ikişer damla rakı koyuyorlarmış. Bizimkiler sonradan aşırıya kaçıp çoğalttılar. Ama şimdi hiç konulmuyor sofraya. Mengür suyu deniyor¹⁴⁰” şeklinde cevap vermiştir.

Ayrıca Kırkların isimleri ve diğer Bektaşîlerin isimleri anıldığı zaman “Allah Allah” diye niyaz edildiği ifade edilmiştir. Muharrem ayının ilk on iki gününde On İki İmamlar için oruç tutulmaktadır. İmam Hüseyin’e yapılan zulüm hatırlanır, İmam Hüseyin anılır. Oruçta su içilmez, hayvansal gıda tüketilmez. Her gün *Hadika*’dan bir

¹³⁷ Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.

¹³⁸ Turunçlu köyünde Fatma Arat, Fahriye İyiöz, Halime Ay ve Mehrima Doğan ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹³⁹ Turunçlu köyünde Fahriye İyiöz, Niyazi Karan, Yılmaz Çetin ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁰ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

bölümün okunduğu söylenmiştir. Ceme katılan kadınlardan biri bir dönem *Kur'an-ı Kerim* de okumuştur. Bunun üzerine erkeklerin önce buna karşı çıktıkları söylenmiştir. Konuşmacı *Kur'an-ı Kerim*'in de Allah tarafından gönderildiğini ve kötü bir şey olmadığını düşünmektedir. *Kur'an-ı Kerim* okuyan kişinin, sonraları hastalandığından dolayı cemlere katılmadığı ifade edilmiştir.¹⁴¹

Nasip almanın nasıl gerçekleştirildiği konusunda sorulan soruya cevap olarak katılımcının cevabı şöyledir:

“Nasip alırken başa örtülen tülbendi saklıyorsun. Bir sene sonra imkânın olursa, dede gelirse veya sen gidebilersen başını okuturken takıyorsun. Ümde diye bir kâğıt sağ eline sıkıştırılıyor. Bir de kuşak bağlanıyor. Hazırlık yapılıyor. Kadınlar için bol bir elbise dikiliyor. Erkekler için fark etmiyor. O elbiseyi saklıyorsun ölünce tabutun üstüne koyuyorlar. Bir de tülbent kenarlarını dikmiyoruz. Rehber yol gösteriyor. Koldan tutuyor, dede de karşı da oturuyor. Rehberle birlikte selam veriliyor. Niyaz ediliyor.

Önceden senede bir başımızı okutuyorduk. Şimdi artık ne Hacı Bektaş'a gidiyoruz ne de buralarda dede kalmadı. Tire'de var Manisa'da onu da ancak hepimiz bir olup masrafını yapıp getireceğiz adamı. Yoksa uzak. Mersin'deydi önceden, Adana'da Süleyman Amca vardı. Dedeye doğru yaklaşıyorsun. 'Tercümanını biliyor musun?' diye soruyor dede. Biliyorsan okuyorsun.

'Bismişah Allah Allah! Yüzüm yerde, özüm darda, erenler meydanında, Hak Muhammed Ali divanında, canım kurban tenim tercüman. Bu fakirden ağrınmış, incinmiş, can kardeş var ise, dile gelsin bile gelsin, hakkını talep eylesin.'

Bismişah Allah Allah! Evvel Allah diyelim, kadim Allah diyelim. Sofra Ali'nin, himmet Veli'nin. Geldi Ali sofrası, şah diyelim. Şah versin, biz yiyelim. Allah, eyvallah. Evliyalar keremine, gerçekler demine Hü diyelim. Hü!

Sonra dedeye yaklaşıyorsun eğer sofrada oturuluyorsa sofraya niyaz ediyorsun. Başparmak ile 'Allah, Muhammed, Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Veli' diyorsun. Mum da yakılıyordu. Dedeler ocak diyordu. Nasip alırken karı koca bir arada olmayacak, kardeş oluyorsun. Önce beyler nasip aldı sonra kadınlar aldı.”¹⁴²

¹⁴¹ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴² Turunçlu köyünde Fatma Arat, Mehmet Çakır, Sadık Çakır ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

Katılımcı nasip alalı yaklaşık 50 yıl olduğunu ifade etmiştir. Onun ifadesine göre sonraki yıllarda nasip alanlarda artış olmuştur. Daha ilerleyen zamanlarda ise yani şimdilerde nasip alan neredeyse bulunmamaktadır¹⁴³. Ayrıca katılımcı yemek ile ilgili duaları okumak istemiştir. Sofraya oturmadan önce ve oturduktan sonra diye belirterek aşağıdaki duaları okumuştur.

“Sofraya Otururken: Bism-i şah. Evvel Allah diyelim, kadim Allah diyelim, geldi Ali sofrası, Ya Şah diyelim. Şah versin biz yiyelim. Allah eyvallah hü dost.

Sofradan Kalkarken: Bism-i şah Allah Allah. Bu gitti ganisi gele. Hak Muhammed Ali bereketini vere. Yiyip, yedirenlere, pişirip kotaranlara, nur-u iman ve aşk u şevk ola. Gittiği yerler gam görmeye. Hizmet sahipleri, hizmetlerinden şefaahat bula. Lokma hakkına, evliya keremine, cömertler cemine, gerçek erenler demine Allah eyvallah hü dost.”¹⁴⁴

İsim koyma ile ilgili bir uygulama yapılıp yapılmadığı sorulduğu zaman katılımcılar Süleyman Baba için “çok bilgili bir insandı. Bektaşiliğe çok da düşküdü. Ne zaman gelseniz sorun derdi. Sizlere anlatayım derdi. Çocuk doğduktan sonra kulaklarına okuyordu Süleyman Baba, imamların isimleri koyuluyordu.”¹⁴⁵ diye cevap vermişlerdir. Köyde kişilerin isimleri göz önüne alındığı zaman genel olarak Ali, Hüseyin, Zeynep, Fatma, Cafer, Sadık gibi Bektaşiler tarafından önem addeden şahsiyetlerin isimlerinin yaygın olduğu görülmüştür.

Köyde ulaşılan bir not defterinde Salavatname, Kurban Duası, Gazel, Şerbet Duası, Namaz Duası, Yemekten Sonra Dua, Gazel ve Mersiye, Gazel başlıkları altında el ile yazılmış metinler bulunmaktadır. Not defteri kısmen zarar görmüştür. Bu sebeple katılımcı defterdeki yazıları bilgisayar çıktısı olarak çıkarttırmıştır¹⁴⁶.

Pirevi’ni ziyaret edip etmedikleri sorulduğunda katılımcı ziyareti ile ilgili aşağıdaki paylaşımda bulunmuştur:

“Pirevi; büyük bir konak, bahçesi var. Misafir ağırlanıyor. İlk gittiğimizde başımızı okuttuk, görevlerimizi yaptık. Başlar okunurken yemekler pişiyor o arada masalar kuruluyor. Hebilli, Tarsus, Melemez ile haberleşerek onlarla arka arkaya

¹⁴³ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁴ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁵ Turunçlu köyünde Fatma Arat ve Fahriye İyiöz ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁶ Bkz Ek-1.5 ve Ek-1.6.

gittik. Onlar da Bektaşı'dir. Onlar da Sadık Baba'dan nasip almışlar.”¹⁴⁷

Yapılan görüşmelerde Horasanlı Ali Baba'nın mezarının taşınmasına dair bir anlatı yapılmıştır. “Horasanlı Ali Baba'nın mezarı Girit Adası'ndaymış. Yol yapım çalışmaları için mezarı bozacaklarmış. Sadık Baba'nın rüyasına girmiş. Rüyasında ona, evinin bozulmak istendiğinden bahsetmiş. Gelip onu almasını istemiş. Cafer Sadık Baba'nın da bunun üzerine Horasanlı Ali Baba'nın kemiklerini Mersin'e getirmişti”¹⁴⁸. 1924'te Horasanlı Ali Baba'nın mezarı bir sandık içinde Cafer Sadık Baba tarafından Mersin'e getirilmiştir. Tarsus'a defnedilen Horasanlı Ali Baba, muhacirler tarafından “Horasali” olarak da bilinmektedir. Cafer Sadık Baba'nın köyde bir tekkesinin olup olmadığına dair soruya katılımcılar Baba'nın sadece tarla-toprak aldığını söylemişlerdir.

Katılımcılarla Bektaşiliğe dair ritüeller uygulanırken karşılaştıkları zorluklar için verdikleri örnekler şöyledir:

“Önceden cemler mağarada yapılıyordu. Yasaktı. Bektaşı olamayan kesim geceleri cem yapılan evleri gözetliyor, dinliyorlardı. Eskiden bir gün Talip Dede cemden çıkıyormuş. Sünni kesim gözlüyormuş evden çıkanları.

- Nereden geliyorsun Talip Ağa? Diye sormuşlar.
- Hasan Ağa'nın orada küçük bir şişe şarap içtik oradan geliyorum.
- B.. içseydiniz ya şarap içeceğinize.”¹⁴⁹

“Cafer Sadık Baba Turunçlu köyüne geldiği bir gün biri tarafından şikâyet edilmiştir. “Nasıl şikâyet etmişlerse aynı günü aldılar mübareği götürmüşler yardımcısıyla. Dört yol'a götürmüşler şikâyet var diye. Sadık Baba da siz merak etmeyin demiş akşam olmadan onun evi yanacak. Dediği gibi de olmuş. Şikâyet edenin evinin çatısı yanmış. Benim çocukluğumda cemler saat on ikiden sonra başlardı. Çünkü takip ediliyordu. Yasaktı.”¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁸ Turunçlu köyünde Fatma Arat, Halime Ay, Mehrima Doğan ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁴⁹ Turunçlu köyünde Ali Çakır ile 24 Temmuz 2021 tarihli görüşme; Turunçlu köyünde Fatma Arat, Mehmet Çakır, Sadık Çakır ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁵⁰ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

4.5. Bir Muhacirin Notları

Köye ilk yerleşenlerin listesini¹⁵¹ tutan Hasan Demir, aynı zamanda muhacirlerin uygulamakta olduğu bazı geleneklerin de notlarını tutmuştur¹⁵². Bu bölümde tutulan bu notlar aktarılmaktadır.

“Girit’ten köyler: Ehara, Haraka, Pirgos, Zoraç, Halasa, Maşera, Stiyaçi, Abazy, Ano Viyano, Kato Viyano, Pervola.

Dahos: 8-10 santim eninde 4-5 santim kalınlığında uzun ekmek. Elenmiş arpadan yapılırdı. Simit şeklinde de ekmekler yapılırdı, ortadan kesilip peksimet yapılırdı.

Ahmetuli (Ahmet Ali): İcadiye’den Adem Tülek’in dedesi. Girit’te İngiliz hastanesini basıp birçok asker öldürdüler. İdam edilirken de tekmelerle İngiliz askerleri öldürdüğü rivayet edilir. İdam, Kandiye (İrakliyo) limanında oldu. İngiliz donanması köyleri topa tuttu.

Hacı Ali Kamedakis, Hacı Cafer Voskakis, Hacı Hüseyin Yemen Arabistan’da; Talip Ramadanakis (Çakır), Demirci Ali Malinakis, Şaban Ahmet Şabanakis Kudüs cephesinde; Molla İbrahim, Mustafa ve Ali Voskakis, Faki Cafer Kuçukalakis (Kılıç) Kafkasya cephesinde.

Ali Voskakis, Mustafa ve Hasan Cagarakis, Mustafa Çolakaki cephede şehit oldular (Kafkas).

Faki Cafer Kuçukalakis (Kılıç) Kafkas cephesinde hastalanıp döndü, Şaban Ahmet ve Ali Molinaç (Demirci) esirlikten geri döndü. Talip Ramadanali (Çakır) Limni Adasında iki yıl esir kaldı. Sakarya’da Kabromemet, Kore’de Sadık Doğan.

Girit’te inek sütü içilmezdi. İnek sadece tarla sürmek içindi. Çok güzel şarap yapılırdı, yemekten sonra su gibi şarap içilirdi.

Zeytincilik çok ileriye. Üzüm ve peynircilik de. Tüccarlar gelir koyunyünü ve tarım, hayvan ürünleri toplarlardı. Dokuma tezgâhları çok güzel ürünler çıkarırdı. Battaniyeler, çobanlar için sırt çantaları, şalvar vs. Halıcılık yoktu. Mitato denilen tepelerdeki mağaralarda bulunan süt ürünleri mandıraları vardı ki buralar serin

¹⁵¹ Bkz. Ek-1.2 ve Ek-1.3.

¹⁵² Notlara, Niyazi Karan aracılığıyla ulaşılmıştır.

olduğundan süt mamülleri bozulmazdı.

Kız istenirken en az 2-3 gün gidilirdi. İlk defada verilmezdi. Verilirken, genelde pazar günü, dışarıda bekleyen çocuklar müjdeyi damat adayına verip bahşiş alırlardı. Damat evinde silah atışıyla köye, kızın verildiği haber verilirdi. Akrabalar kısmen zaten davet edilmiştir. Eğlence yapılırdı, eskiden lira ile yapılırdı. Geline elbiseler alınır bir hafta sonra Gronisi denen küçük nişan olurdu. Eskiden sadece iki tarafın akrabaları kız evinde toplanır, tatlı götürülür, damat el öpüp harçlık toplar kız tarafından ve gider sonradan gelin süslenip gelir el öpüp erkek tarafından harçlık toplar ona refakat eden kadına verir. Kadın arkasında durur parayı toplardı. Büyük Nişan (Seleça) düğünden önce yapılır kız tarafına elbise alınır. Fakat Giritli adedi midir? Eğlence olur akşam. Akrabalar hediye veya para yardımı yapar.

Kız tarafında bayramda küçük çörekler (Kuluraça) yapılır gönderilir. Bunların diğer çöreklerden farkı şekere batırılır, üzerine tarçın dökülür. Kurban Bayramı'nda koç süslenip kurdele ile üzerine para veya altın takılıp gönderilirdi.

Kız tarafı evin bütün çeyizini yapmakla sorumluydu. Eğlence yapılır, düğünde düğün alayı kızını almaya gelir. Kız, babası tarafından erkek babasına teslim edilir. Kız lira eşliğinde yürüyerek götürülürdü. Kıza kendi akrabalarından bir kadın refakat ederdi. Kız eve girmeden kapıda bal-ceviz karışımı yedirilirdi. Önce kaynana geline sonra gelin kaynanaya yedirirdi. Biraz da kapıya sürülürdü.

Kız evinden çeyiz çıkmadan kız tarafından bir çocuk çeyiz sandığına oturur bahşiş isterdi. Çeyizi taşıyanlara birer tülbent veya mendil verilirdi.

Kız damat evine girmeden kız tarafından iki kişi bıçakları çapraz kapı üst eşliğine dayar ve gelin için bir bağış isterler. Tarla veya inek vs.

Gelin kapıdan içeri girerken kaynana pirinç, portakal veya limon yaprağı ve bozuk para karışımını gelin ve damadın üzerine serper.

Gelin içeri girince bereket anlamında bir nar fırlatıp odanın içinde kırar.

Erkek tarafının hatırlı akrabaları akşam yemeğine kalır. Hep birlikte yemek yeni üstüne tatlı (Helva vs.) yenir. Geline refakat eden (Bastra) kadın ve diğerleri gider ve sonrasında bir hafta sonra akrabalar gelin ve damadı yemeğe davet ederler. Her iki taraf da yemeğe çağırır yeni çifti. Gelin de yemeğe giderken tülbent hediye eder.

Gelin yürüyerek, lira çalınarak götürülür. 5 metre uzunlukta kırmızı ipek bezi dört genç kız tutar. Gelinin kolunda arkadaşları olur.

Çeyizi almaya gelen kişi silah atar kız evi de silah atışıyla karşılık verir.”

Notlarda, Giritli muhacirlerin gelenekleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Köye yerleşmiş olan kişilerin askerlik dönemleri hakkında bilgiler de yine notlar içinde yer almıştır. Bu notların önemli olmasını sağlayan noktalardan biri Girit’te muhacirlerin yaşadıkları kültür hakkında bilgilerin yer alıyor olmasıdır. Notlar, Giritlilerin yiyecekleri, geçim kaynakları ve düğün ritüellerinin neler olduğu hakkında bilgiler içermektedir. Girit’teki köylerin not alınmış olması yapılacak araştırmalar için bir yol haritası olabilir.

4.6. Adadan Gelen Bir Müzik Aleti: Lira (Lyra)

Küçük bir gövdeye sahip olan liranın klavye uzunluğu müzik aletinin dörtte üçü kadardır. Görünüşü geleneksel Türk müzik aletlerinden kemençeyle benzerlik göstermektedir. Dört adet teli bulunan liranın üst kısmında da dört adet akort yapmak için burgusu bulunmaktadır. Girit müziğinde en çok tercih edilen müzik aletlerinden biri olan lira, çoban çalgısı olarak da tanımlanmaktadır¹⁵³. Ayakta ve oturularak müzik yapılabilmektedir. Genellikle Girit’te dans müziği icrasında kullanılmıştır.

Muhacirler önceki yıllarda eğlence amacıyla hem lira çaldıklarını hem de Giritçe şarkı söyleyerek eğlendiklerini belirtmişlerdir. Genellikle eğlence ve düğünlerde lira müzik aleti kullanılmıştır. Erkeklerin darbuka, leğen ne bulurlarsa çalıp oynadıkları görüşülen kişilerce ifade edilmiştir. Liranın hatırlanan önemli icracısı Talip Çakır olmuştur¹⁵⁴. Onun vefatından sonra lira, günümüzde, eskisi gibi icra edilememektedir. Talip Çakır’ın oğlu Ali Çakır, köyde düzenlenen festivallere lirası ile katılmıştır. Babasından görüp duyduğu kadar lira icra etmeye çalışmaktadır¹⁵⁵. Ali Çakır, görüşme sırasında lira çalması talep edildiği zaman “Samiotisa (Samyotisa)¹⁵⁶” isimli eseri icra etmiştir.

¹⁵³ İduğ, a.g.e., (2022), 47-48.

¹⁵⁴ Turunçlu köyünde Fatma Arat ile 12 Temmuz 2022 tarihli görüşme.

¹⁵⁵ Turunçlu köyünde Ali Çakır ile 24 Temmuz 2021 tarihli görüşme.

¹⁵⁶ Selçuk, A. (2018) Giritli Göçmenler. Çizgi Kitabevi, Konya, 52; <https://giritturkleri.kulturu.wordpress.com/2015/08/28/samiotisa-2/> Erişim Tarihi: 01.06.2023

Resim 4.5. Muhacirlerden Ali Çakır Lira İcra Ederken

4.7. Turunçlu Köyünde Sözlü Kültür

Bu bölümde Turunçlu köyünde Bektaşiler tarafından okunan nefes, mâni ve dualar aktarılacaktır. Bu araştırma için veri toplanması planı dernek başkanı Yılmaz Çetin'e ifade edildiği zaman festivallerde nefes, mâni ve dua icralarının yapıldığını ifade etmiştir. Bu bilgidan hareketle festivallerde bu icraları yapan kişiler ile iletişime geçilmiştir. Ortak bir zaman belirlenmiş ve buluşma gerçekleştirilmiştir. Eserler Mehrima Doğan, Fatma Arat, Halime Ay tarafından okunmuştur¹⁵⁷. Okuyuculardan biri tarafından okunan bir dörtlük diğer bir okuyucuda çağrışım yaptırmış ve o kişi tarafından diğer dörtlük okunmaya başlanmıştır. Yazılı ve sesli bir kayıt olmadan

¹⁵⁷ Bkz Ek-1.21.

hafızalarına geldiği şekilde eserleri okumuşlardır. Burada derlenen eserler dini toplantılarda okunmaktadır. Eserlerde Hz. Ali, Hz. Muhammed, Kerbelâ, Ehlibeyt, Hüseyin gibi Bektaşiler için önemli kişilerden bahsedilmekte ve muhacir Bektaşiler için önem arz eden olaylar işlenmektedir. Okunan nefesler ses kaydı olarak alınıp Giritçe ve Türkçe olarak yazıya geçirilmiştir.

Birinci Eser

Alimu pu ise sta psila
Kateva çe sti strata
Eça ase nimenome
Nazume dreti strata

Tutine istrata ine vahya
Çanis edinevğani
Çe oşos dreta ze porpati
Çerzenizma egani

Tistrata pu vrika eğö
Edinanejirizo
Yati ine Alis zinatots
Opiso ecaydizo

Alis ine apu vroda
Çe Alis ine apu vreşi
Çe Alis ine apu sinefşa
Çe şüpehe eneşi

Türkçe Çevirisi

Alim, sen yükseklerdesin
Aşağıya yola in
Bekliyoruz orada seni
Doğru yola çıkmak için

Bu yol çok derindir
Kimse yolu çıkamaz
Doğru yola yürüyenin
Ayakları dolaşmaz

Ben girdiğim bu yoldan
Asla geri dönmem
Çünkü Ali büyüktür
Yolundan dönmem

Ali'dir gürleyen
Ali'dir yağan
Ali'dir bulutlanan
Buna şüphe yoktur.

İkinci Eser

Tu Kerbelâ ta homata
O ilyos ta prozizi
Çe eça tu Alimas ta pegya
O kozmos ta ğronizi

Tu Kerbelâ ta homata
Fanikane gyo roza
İne tu Alimas ta pegya
Çe tu Muhammed'i gonya

Na iha çe bena çe harti
Na iha çe mürekkepi
Na grapso eğö ta vasana
Pu isire to Ehlibeyti

Türkçe Çevirisi

Kerbelâ'nın topraklarına
Güneş vuruyor
Alimizin evlatları orada
Onları tüm dünya tanıyor

Kerbelâ'nın topraklarında
İki gül görüdü
Onlar Ali'nin evlatları
Muhammed'in torunları

Divitim ve kâğıdım
Ve de mürekkeğim olsaydı
Yazardım ben çileleri
Ehlibeyt'in çektiği

O ilyos ine koçinos
Çe mesa çitrinizi
Eğo ağapotone to n'Ali
Çanis emegronizi

Fegarimu strato lambo
Ollo to kozmo fecis
Şeretamu tone to n'Ali
Apu tone kateşis

Ta pogyamu na kopsune
Topalis na jirizo
Tu Muhammed'i çe tu Ali ti strata
Eğo edinanejirizo

Sto Kerbelâ jinete to savaşı
Çe isire Alis myan foni
Çe isire Alis myan foni çe itane meğali
Çe eksepatosikane miles çe aplanani

Hüseyinimu
Pos ipiye to halisu
Kormi me horis çefali
Sevalane sto nazi

Tu Muslim'i ta pegya
Klusiksane sto çervani
Çe hasane ti stratados
Çe ta sfakse o Mervanis

Üçüncü Eser

Mesa sti mavri salasa
Ta skotina yataça
Eça ta ksorisane
Ta mavrosu mataça

Sti mesi mesi tu yalu
A ziploso na katso
A pşaso bena çe harti
Ta kalisu na gapso

Sti mesi mesi tu yalu
Eşi myan krevatina
Çe ine ta filaçadzi hrise
Çe ta stafıya asimya

Güneş kırmızıdır içi sarıca
Tüm dünyayı aydınlatırsın
Alime selam söyle
Çünkü onu tanırsın

Ay'ım, yol lambam
Tüm dünyayı aydınlatırsın
Alime selam söyle
Çünkü onu tanırsın

Ayaklarımı kesseler
Topal gezsem
Muhammed ve Ali'nin
Yolundan geri dönmem

Kerbelâ'da savaş oluyor
Ali bir haykırdı, haykırışbüyükü
Ali'nin sesine
Ağaçlar köklerinden söküldü

İmam Hüseyinim
Ne diyeyim haline
Kafan bedenden ayrı
Koydular seni toprağa

Müslim'in çocukları
Kervanın peşinden gittiler
Yollarını kaybettiler
Mervan katletti onları

Türkçe Çevirisi

Denizin derinliklerinde
Kör karanlık yataklarda
Öyle uzaklaştırdılar
Siyah gözlerini

Denizin tam ortasında
İki büklüm olup oturacağım
Divit ve kalem alıp
Güzelliğini yazacağım

Denizin tam ortasında
Kocaman bir asma var
Yaprakcıkları altından
Üzümleri gümüş.

Sti mesi mesi tu yalu
Cami abo na htiso
Çe ti meğali paraşçi
Abo na proşçiniso

Rozomu pembeyiziko
Sti rozara hozmeno
Poli cero se ziğona
Ma sevra gyalemeno

Dördüncü Eser

Bubulotimu lemony
Ma ta pola lemony
Hamilone ci klonosu
Na çilayzune ta avzonya
Ya sena ime epaye
Ma ego zuya eniha
Çe i manamu me kodevje
Çe kodemo eniha

Beşinci Eser

Şiyes kalos ekopşases
Se tutone to spiti
İferes to ajerano
Çe to apokseriti

Pebosu eğo şeretizmo
Ena macçaçi amberi
Ma ise alarğo çe makra
Çe pşos asuto feru

Şiyes kalos kopşasete
Filimu çe eziçimu
Çe anine to spitimu steno
Pano sti cefalimu

Fegarimu lambo strato
Filimu çe jirizis
Şeretamu çe to n'Ali
Apu tone gronizis

Denizin tam ortasında
Cami inşa edeceğim
Büyük günde, cumada
Girip namaz kılacağım

Benim gülüm pembedir
Gül dalına saklanmış
Çok zamandır peşindeyim
Gülümü başkaları almış.

Türkçe Çevirisi

Bol limonlu
Tombul limon ağacı
Dallarını eğ ki
Kırlangıç konsun, şakısın
Senin için buradayım,
Benim işim yoktu
Annem yanına alıkoydu,
Hiç kalasım yoktu.

Türkçe Çevirisi

Binlerce defa hoşgeldin
Bu eve
Seher yıldızını getirdin
Gecemize

Sana selam gönderiyorum
Bir demetçik amberi
Fakat uzakta ve uzun yoldasın
Sana kim getirecek?

Binlerce defa hoşgeldiniz
Dostlarım ve akrabalarım
Eğer evim dar ise
Başımın üstünde yeriniz

Ay'ım, yol lambam, dostum
Tüm dünyayı gezersin
Alime selam söyle
Sen onu tanıyorsun.

Altıncı Eser

Ma ida avji pos to les
Pos megapas emena
Çe ci kargyasu ta kyigya
Alu ta eşis zozmena
Kargyamu pşos se kyizose
Çe ipire to kyizisu
Çe emu anijis namupis
Ti paraponesisu

Yedinci Eser

Ena dedro kalo dedro
Zozeka klozus eşi
Sto tarikat oşos abi
To gozmo eğateyi

Fendazemas ine zozeka
Çe izozeka ena boyi
Myan foresa forusane
Çe myan gargya ihane olli

Ma tu Muslim'i ta pegya
Klusiksane tu çirvani
Çe ehasane ti stratados
Çe ta sfakse o Mervanis

Sekizinci Eser

Ta aorja çe vuna haraça rizomena
Simero ksehorizete mana po sigatera
Ma na ehune phorizmo vale nero sto tasi
Na pşo putapopizisu namime ksehasis
Ma na ehune phorizma sigateramu yatise
yipume
Pogya eneho na staso na poşeretihumene
Sigateramu çe emena pu mefinis
Feremu sigateramu krijo nero
Sti strata na mefinis
Omorfi sigateramu, koçino portali
Paso çero istera a jajiris payi
Ode niksune luluza çe prasinazes
Totesas narsis

Dokuzuncu Eser

Siyes kalo se kopşases
Aresume eğlencezes
Rozomu pembeyiziko
Ma ci hrisus koncezes

Türkçe Çevirisi

Ne çıkar beni sevdiğini söylüyorsun
Kalbinin anahtarını başkasına vermişsin
Kalbim seni kim kitledi
Anahtarı kim aldı?
Açıp bana derdini söylemiyorsun

Türkçe Çevirisi

Bir ağaç güzel ağaç
On iki dalın var
Tarikata girmeyen
Dünyayı bilemez

On iki tanedir efendilerimiz
On ikisi de aynı boyda
Aynı giysiyi giyerlerdi
Aynı yürek vardı hepsinde

Müslim'in evlatları
Kervanın peşinden gittiler
Yollarını kaybettiler
Onları Mervan kesti

Türkçe Çevirisi

Sallanın dağlar tepeler
Bugün ayrılıyor anne kızından
İçeyim artığından beni unutmasın
Seviyorum kızımı,
Uğurluyorum acıyorum
Ayaklarım yok basayım, buluşalım
Gidiyorsun kızım,
Beni nereye bırakıyorsun
Soğuk su getir kızım yolda bırak beni
Güzel kızım, kırmızı portakalım
Geleceğin zamanı söyle
Çiçekler güller açtığında gel
İki üç haftaya gel

Türkçe Çevirisi

Binlerce defa hoşgeldiniz
Yapacağımız eğlenceye,
Gülüm pembedir
Altın göncalarıyla.

Şiyes kalo se kopşases
Çakomi gyo şiyazes
Çe o kabo mata luluza
Çe meci prasinazes

Ma i Hz. Fatime
O da kse kyizosi
To şçilo to yezidizos
Fohya ato so zosi

İrhane ta nefala
Çe eferane to n'ayera
Çe izroserepsane ta dedra
Pu itane maramena

Eğomune agriyo puli
Çe jiriza sto gabo
Çe jiriza enivrika
Myan strata na peraso

Çe jiriza çe ivrika
Tu şahi to pervoli
İrsane çi muhipizes
Çe proşecinusane olli
İrsane çi muminizis
Çe proşçinusane ollus

O ilyos ine koçinos
Çe mesa çitrinisi
Ego ağapodone to n'Ali
Çanis emegronizi

Rozomu pembeyiziko
Sti mesi çitrinisi
Ego ağapo done to n'Ali
Çanis emegronizi

Eğome agriyo puli
Çe sti fohya daldizo
Çeğome çe sojinome
Ma opiso e caydizo

Binlerce kez hoşgeldiniz
İki bin defa hatta
Ovamız çiçek
yeşillikle dolu

Hazreti Fatma
kilidi açtığında
Ateş verecek
Yezid'in köpeklerine

Bulutlar dağıldı, rüzgârı getirdi
Ağaçları serinletip onları canlandırdı
Ben yabani bir kuşum

Dağlarda gezerim
Gezerim ama bulamam
Geçecek bir yol

Gezerken şahın bahçesini buldum
Orada muhipler hepsi namazdaydı
Orada müminler hepsi namazdaydı

Güneş kırmızı içi sarıca
Ben Ali'yi severim
Beni kimse tanımaz

Gülüm pembe, ortası yeşilce
Ben Ali'yi severim
Kimse beni tanımaz

Ben yabani bir kuşum
Ateşe dalarım
Yanar pişerim, olgunlaşırım
Geriye dönmem

10- Onuncu Eser

Ena pulaçi çilayzi
Sti Briskopi çi vrisis
E çilayzi ya to nero
Muze ya ti vrisi
Ma çilayzi ya to Leno,
Pu payi na jemisi
Leno mu pu se stoyiza
Çe sevğana sto zoma
Çe suda ta malaçasu
O sado kalamnona
Lenomu pu se stoyiza
Çe se peba sti vrisi
Çe suda to kornaçisu
O sado çiparisi
Çe o vasilopulos ti n'zene aputo parasiri
Mori kopela ommorfi
Çe natane eziçimu
Na htiso apokso ti n'avyi vrisi çe şadırvani
Nami porizi natizi muze ilyos muze fegari
Çe i manaci ti n'izene aputo parasiri
Mori şçila, mori marğya, mori
mağarizmeni
Apu eşi zozeka azerfus metastafya zozmeni
Oyis ci kola me pilo
Çalos mato hayiçi
O çirisci ci kolune mena vari peleçi
Ti nihta mesa nihta i kori psihomaşi
Çe imanaci e mugrize çe zagurno fonate
Mases taksa mases taba mases ta felurzena
Ma ses ta hrise prasina apu eşis sti gasela
Eselo aksa, eselo aba, eselo felurzena
Mono ta ruhalaçamu to amatovuromena

Türkçe Çevirisi

Briskopi'nin çeşmesinde
Bir kuş ötüyor
Ötüyor ne su ne de çeşme için
Ötüyor su doldurmaya giden Leno için
Lenom seni süsler dama çıkarırdı
Saçların sazlıklar gibidir
Leno'm seni süsler çeşmeye
gönderirdim
Küçük yüreğin çam ağacı gibiydi
Ağa bakarken pencereden Leno'yu
gördü
Bu ne güzel kız böyle, benim olsaydı
Avlumun kenarına çeşme,
Şadırvan yapayım
Leno gezmeye çıkmasın
Onu güneş ve ay görmesin
Annesi kızını ağayla konuşurken gördü
Köpek kızım, pis kızım, Rum kızım
On iki kardeşin var senin
Kardeşleri Leno'yu taşla tuğlayla
Babası kalın odunla dövdü
Gece yarısı Leno ölmek üzereyken
Annesi ağlayarak haykırıyordu
Türlü türlü kumaştan, kadifeden giysiler
istersin
Altın yeşili giysiler istersin sandıktaki
Leno annesine usulca seslendi
İstemem çeşit çeşit giysileri
İstemem kadifeleri
Sadece kanlı giysilerim yeter bana

5. SONUÇ

Araştırmada, Girit Adası'nda Bektaşiliğin yayılma sürecinde etkili olan şahsiyetler ve tekkeler ele alınmıştır. Horasanizâde Derviş Ali Dede ile başladığı düşünülen Bektaşiliğin Girit Adası'nda yayılış süreci, inişli çıkışlı bir grafik sergilese de mübadele dönemine kadar adada faaliyet göstermeyi başarmıştır. Girit Adası birçok farklı kültürün etkisinde kalarak kendine özgü bir kültüre sahip olmuştur.

Girit Adası'ndaki Osmanlı egemenliği yaklaşık olarak üç asır kadar sürmüştür. Bu süreçte Osmanlı hâkimiyetinin güçlendirilmesinde, Müslümanlığın ve Türklüğün adada yayılmasında Bektaşilik Tarikatı önemli katkı ve hizmetlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin topraklarında ve adada önemli bir nüfuza sahip olan Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması sürecinde dahi gerek adanın Osmanlı yönetimine olan uzaklığı gerekse tarikatın adadaki nüfuzu dolayısıyla bu dönemden fazla etkilenmemiştir. Ancak bu sürecin sonunda Osmanlı Devleti'nin Girit Adası'nı kaybetmesiyle birlikte adadan ayrılmak zorunda kalan adadaki Bektaşiler, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde iskân edilmişlerdir. Bir kısmı Anadolu'da Turunçlu köyüne gelmiştir. Girit muhacirleri, yüzyılı aşkın bir süredir burada yaşamlarını sürdürmektedir.

Turunçlu köyü örneğinde gerçekleştirilen incelemede, köyde yaşayan kişilerin Girit kültürünü muhafaza etme konusunda hassasiyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Turunçlu köyünde Giritçe, konuşularak muhafaza edilmiştir. Köy içerisinde günlük yaşamda Giritçenin kullanıldığı ve hatta daha önceki yıllarda Türkçenin öğrenilmemiş olduğu yapılan görüşmeler sonucunda tespit edilmiştir. Giritçenin bu şekilde kullanılıyor oluşu ve korunması aynı zamanda gerek Bektaşilik bağlamında gerek de Girit kültürü bağlamında bozulmaların en aza indirilmesinde etkili olmuştur. Günümüzde birçok muhacir köyünün Giritçeyi unutmaya başladığı bilinmektedir. Bölgede bulunan muhacir yerleşim yerleri -Turunçlu, Melemez, Hebilli, Tarsus-birbiri ile iletişim içindedir. Birbirleri ile tanışıklıkları ve akrabalıkları bulunmaktadır. Bölgeye Baba geleceği zaman ve Pirevi ziyareti yapılacağı zaman birlikte hareket etmektedirler.

Girit kültürünün korunması bağlamında bir diğer önemli konu da sözlü kültür eserleridir. Turunçlu köyünde yapılan görüşmelerde nefes, mâni ve hikâyelerden 10 eser dinlenmiştir. Eserlerin hiçbir dokümana bağlı kalmadan özellikle köyün belirli bir

yaş üzeri kadınları tarafından okunduğu görülmüştür. Kendilerinden nefes ve mâni okumaları talep edildiği zaman istekli bir şekilde o an akıllarına geleni söylemişlerdir. Nefes, mâni ve hikâyelerin okunması sırasında üç kişi yan yana gelerek eserleri okumuşlardır. Her okunan eserin ardından bir başka eser çağrışımı dayalı olarak söylenmiştir. Eserlerde göç, ayrılık, Hz. Ali, Kerbelâ konuları yoğun olarak işlenmektedir. Kültürel hafızanın korunması bağlamında eserlerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Girit muhaciri Bektaşiler yılda bir Baba ile buluşmaları, ölümlerin ardından gerçekleştirdikleri uygulamaları, Pirevi'ne yapılan ziyaretleri açısından Bektaşiliğin yaşatılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Köyde hizmet etmiş olan dört Baba'dan bahsedilmiştir. Son yıllarda ekonomik anlamda yaşanan sıkıntı ile bağlantılı olarak Baba olmadan kendi hizmetlerini gerçekleştirmektedirler. Çukurova bölgesinde Dede veya Baba olmaması sonucunda Manisa'dan Ali Saka Baba hizmet için köye gelmektedir. Gerek pandeminin etkisi ve gerek de maddi durumlar neticesinde Ali Saka Baba da hizmet için bir süredir bölgeye gidememiştir. Aktif bir tekke bulunmayan köyde köylüler dini ritüellerini köyde müsait olan boş bir evde gerçekleştirmektedirler. Bölgede Dede ve Baba'nın olmaması dini anlamda bilgilere ulaşımı ve ritüellerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca köyde yapılan görüşmelerde edinilen bilgiye göre son zamanlarda yola giren olmadığı öğrenilmiştir. Özellikle belirli bir yaş üzeri olan muhacir Bektaşiler, artık gençlerin bu konularla ilgilenmediğinden yakınmışlardır.

Girit kültürünün muhafazasında Erzin Turunçlu İmraniye Girit Türkleri Derneği'nin faaliyetleri önemli yer tutmaktadır. Dernek tarafından düzenlenen festivaller her yıl güz döneminde, genellikle Eylül ayında, gerçekleştirilmektedir. Faaliyet ve etkinlikler vasıtasıyla tarihî ve kültürel bağların sürdürülerek gelecek nesillere aktarılmasına büyük katkı sağlamaktadır. En son beşincisi düzenlenmiş olan festival 2022'nin Kasım ayında düzenlenmiştir. Bir sivil toplum kuruluşu olan derneğin, köyün gençlerine verilen eğitim desteği yanında köyün kalkınması açısından da önemli etkinlikleri bulunmaktadır. Köylü genç nüfus genellikle çalışmak amacıyla köyden ayrılmaktadır.

6 Şubat 2023'te meydana gelen depremler köyün çevresindeki yerleşim bölgelerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Deprem bölgesindeki il ve ilçelerde oluşan

yıkım üzerine köy dışında yaşayan köylüler ve yakınları da köye gelmiştir. Bu süreçte dernek, depremzedelere destek sağlamak amacıyla, topladığı yardımları çevre yerleşim bölgelerine ulaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca köy içinde bulunan eski okul binasının bahçesinde köye gelen çocuklar için eğitim ortamı oluşturulmuştur. Çocuklara gerekli eğitimi köyde bulunan Turunçlulu öğretmenler sağlamıştır. Köyde, Bektaşilik ile ilgili yazma bir eser tespit edilememiştir. Ancak tarihî eser bağlamında bir kale duvarı, tarihî bir çeşme, su kemeri ve sarnıç gibi eserler bulunduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada, Turunçlu köyüne gelmiş olan muhacir Bektaşilerin Girit kültürü ve Bektaşilik ritüelleri bağlamında gerçekleştirdikleri faaliyet ve etkinlikler ele alınmıştır. Yapılan inceleme, Girit muhaciri Bektaşilerin inanç ve ritüelleri kapsamında bir başlangıç çalışmasıdır. Farklı coğrafyalara dağılmış olan Girit muhaciri Bektaşiler hakkında da çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca sözlü kültür çalışmalarına ağırlık verilmeli, mevcut kültür yok olmadan kayıt altına alınarak muhafaza edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abaylı, Ö. (2021). *İslam Tarihi ve Sanatları Alanında Müzik Ritüelleri: Girit Bektaşiliği Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İzmir.
- Adıyeke, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. TTK Yay, Ankara.
- Adıyeke, A. N. & Adıyeke N. (2021). *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Altı, A. (2018). *Balkanlar'da Bektaşî Tekkeleri ve Bektaşîlerin Devlet Erkânıyla İlişkileri (XVII-XVIII. Yüzyıl)*. Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Kayseri.
- Ata, M. R. (2007). *Kutsal Bekâr "Mücerret"*. İnciay Yayınları, Mersin.
- Ata, M. R. (2009). "Girit-Kandiya Horasanlı Ali Baba Dergahı Son Postnişini Halife Cafer Sadık Bektaş Baba". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Dergisi* 2009, 49, 157-174.
- Dedebaba, B. N. (2003). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevilik*. VI. Cilt, Ardıç Yayınları, Ankara.
- Emgili, F. (2006). "Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897-1912)". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (39), 189-197.
- Güler, E. Z. S. (2012). "Sözlü Tarih Anlatılarında Çanakkale Merkezine Girit'ten Göçler: 'Giritli, Başî Bitli...'". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 10 (13), 43-58.
- Hasluck, V. (1991), *Bektaşîliğin Coğrafi Dağılımı*. çev. Koca, T. & Erginsoy, A. N. İstanbul.
- İduğ, G. (2022). *Aydın İli Kuşadası İlçesinde Yaşayan Girit Göçmenlerinde Müzik Yoluyla Giritli Olmak*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Kara, M. (2008). *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)*. İstanbul.
- Köprülü, O. F. (1980). "Usta-Zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşîliğin Girit'de İntişârı". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9, 37-86.
- Kurtuluş, V. B. & Şahin Güçhan, N. (2015). "Tarsus Bölgesi'nde Geleneksel Kırsal Mimari ve Yaşam". *Tüba-Ked* 13, 101-124.
- Maden, F. (2016a). "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Girit/Kandiye'de Horasanlı Ali Baba Tekkesi". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 12, 13-94.
- Maden, F. (2016b). "Girit'te Bektaşî Tekkeleri". *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 79, 17-59.
- Maden, F. (2017a). "Girit'ten Anayurd'a Bektaşî Göçleri ve Girit Bektaşî Tekkeleri Emlakının Tasfiyesi". *Geçmişten Günümüze Göç Sempozyumu*, 1055-1099.
- Maden, F. (2017b). *Girit Bektaşîleri*. La Kitap Yayınları, Ankara.
- Maden, F. (2020). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826)*. TTK, Ankara.
- Menekşe, M. (2018). *Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskân (1897-1913)*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Muğla.
- Okuşluk Şenesen, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Okuşluk Şenesen, R. (2012). "Çukurova Bölgesi Girit Göçmenlerinin Girit'e Dair Anlatılarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmesi". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (1), 255-266.

- Oytan, M. T. (1970). *Bektaşiliğin İç Yüzü*. 1. Cilt, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- Selçuk, A. (2018). *Giritli Göçmenler*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Selçuk, A. (2019). “Giritli Bektaşilerde Ziyaret Ritüeli: Horasanlı Ali Baba Tekkesi”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9 (1), 29-35.
- Sepetçioğlu, Tuncay. (2010). “Türkiye’de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri”. *ÇTTAD IX/20-21* (2010/Bahar-Güz), 77 - 108.
- Sepetçioğlu, T. & Sansar, F. M. (2015). “Çukurova’da Kayıp Bir Giritli Muhacir Köyü: Şarkiyye”. *Geçmişten Günümüze Girit: Tarih, Toplum, Kültür Uluslararası Sempozyum*, 167-180.
- Sivridağ, A. (1990). *Girit İhtilali Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şahin, C. & Duran G. (2019). “İzmir-Turgutlu (Hamidiye) Köyünde Giritli Muhacirler”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17 (1), 94-123.
- Şimşek, S. (2014). *Dünden Bugüne Girit’te Türk Tasavvuf Kültürü*. Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Tukin, C. (1945). “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları 1821 Yılına Kadar”. *Bellekten* 9 (34), 163-206.
- Uludağ, S. “Mücerred”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucerred> , Erişim Tarihi: 12.10.2021
- <https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/giritten-kacmak-giritten-gocmek-iki-buyuk-goc-dalgasi-arasinda-girit-muhacirleri/> , Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- <https://www.evliyalar.net/horasanli-ali-baba/> , Erişim Tarihi: 26.01.2023.
- <https://giritturkleri.kulturu.wordpress.com/2015/08/28/samiotisa-2/> , Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- <https://www.kusadasikulturelmiras.com/?pnum=228&pt=H%C3%Bcseyin+Cevraki> , Erişim Tarihi: 21.02.2022.
- <https://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b13462/> , Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- <https://sozluk.gov.tr/> , Erişim Tarihi: 04.10.2022.
- <https://youtu.be/0Mw8mHntO5g> , Erişim Tarihi: 22.03.2022.
- <https://youtu.be/6vpmhD1heEo> , Erişim Tarihi: 06.07.2021.
- <https://youtu.be/loEK2lxy8zs> , Erişim Tarihi: 22.03.2022.

EKLER

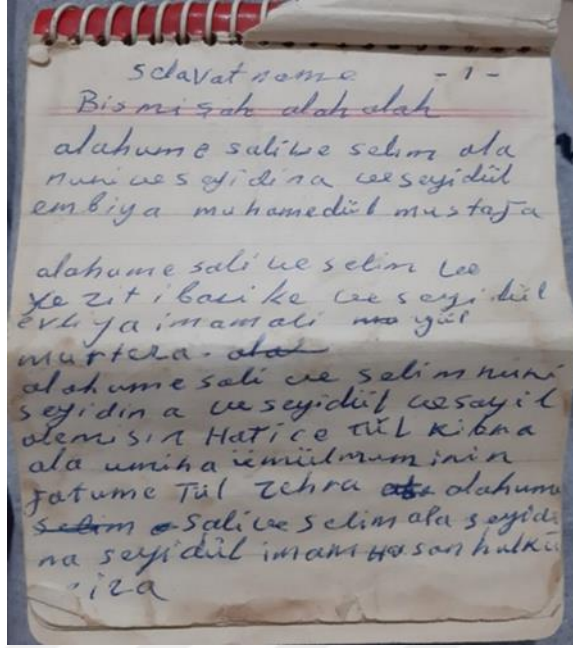
EK-1. Resimler

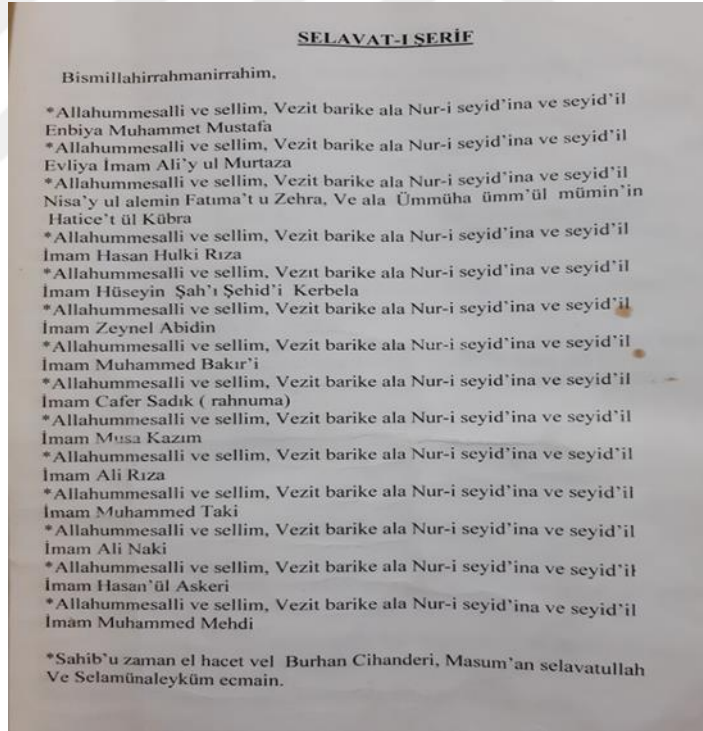
Ek-1.1. Muhacire Ait Köy Evinde Duvarda Asılı Eşyalar.

24		1993		25	
PAZAR	OCAK	Ocak	1993	OCAK	PAZARTESİ
SUNTAG	JANLUYI	Ocak	1993	JANLUYI	MONDAY
BOCOPEDNE	ŞİŞAFİ	Ş. Halka	1993	JANLUYI	TOUCEDİŞİŞK
18- Hüseyin Karu Menedahis lakıri	Tekinli	19- Ahmet Halimahi hadim ağı		36- Hasan Yıldırım kanlı ağı	güldürüm kanlı ağı
20- Mustafa Halimahi İbrahim Bekir		21- Ahmet Alırgac	Berikli	37- CEMALİ ve oğlu ALİ	simrandan geldi
22- Mülla dihem (ETEM)	ERENLİ	23- Hasan kahadralahis	Eller	38- Hüseyin Çaus Zeynel gi lakıri	Güvlu
24- Mustafa Çalakaç	Çetenler	25- İbrahim kurutac	Özler	39- İbrahim Şahan ağı	Akaydan geldi
26- Ali kurutac	Özler	27- Mustafa Samli	Uslu Hasan	40- Ahmet Şahan ağı	Akaydan geldi
28- Ali usta	Doğan-yağar	29- Mustafa grenac	Papazlar	41- Şahan ağı	Akaydan geldi
30- ZAPRIYE Hasan		31- Hasan Kasap Ramadan Mehmet ağı		42- ARNAUT Hasan ağı	İbrahim efendi lakıri
32- Arif ağı Mulla Ali efendi		33- Ramadan Ahmet		43- ARALAGAS, Annautac	Çetenler
34- Belenli BAHRI	Demirler	35- Haydar Ay moğalakis	Akaydan	44- İbrahim efendi Ulu	Çetenler
				45- Mustafa Arif ali	Çetenler
				46- Ramadan Ahmet	
				47- ADANÖTİS-Hasan ve oğlu TALİP, Çakir	
				48- Ramadan Ahmet ve oğlu BALASKAS Hüseyi	
				49- Mulla kanlı	Çetenler

Ek-1.2. Girit Adası'ndan Turunçlu Köyüne Gelmiş Kişilerin Listesi 1.

Ek-1.5. Bir Bektaşî'nin Not Defteri.

Ek-1.6. Not defterinin bilgisayar çıktısı.

Ek-1.7. İskân Evi Yandan Görünümü.

Ek-1.8. İskân Evi İç Kısmı, Ocak Bölümü.

Ek-1.9. İskân Evi Cepheden Görünümü.

Ek-1.10. İskân Evi Yandan Görünümü.

Ek-1.11. Köylüler Tarafından Kullanılan Ortak Fırın.

Ek-1.12. Giritli Somunu.

Ek-1.13. Kuluraça (Girit oreği).

Ek-1.14. Dernek Binası Girişi.

Ek-1.15. Dernek Binası Karşıdan Görünümü.

Ek-1.16. Dernek Binasının İç Kısmı.

Ek-1.17. Dernek Tarafından Düzenlenen Aşure Günü.

Ek-1.18. Köy Meydanında Bulunan Girtliler Kahvesi.

Ek-1.19. Turunçlu Giritliler Derneği Güz Festivali Program.

Ek-1.20. Dernekte Okuma Yazma Kursu.

Ek-1.21. Sözlü Kültürün Taşıyıcıları Muhacir Bektaşî Kadınlar¹⁵⁸.

Ek-1.22. Turunçlu Köyündeki Tarihi Çeşme.

¹⁵⁸ Soldan sağa; Mehrima Doğan, Halime Ay, Fatma Arat.

Ek-1.23. Horasanlı Ali Baba Türbesi Tarsus-Mersin¹⁵⁹.

Ek-1.24. Cafer Cambaz Baba'ya Ait Mezar (Mersin)¹⁶⁰.

¹⁵⁹ <https://www.evliyalar.net/horasanli-ali-baba/> , Erişim Tarihi: 26.01.2023.

¹⁶⁰ Mehmet Reşat Ata'nın katkıları ile bu fotoğrafa ulaşılmıştır.

Ek-1.25. Cafer Sadık Bektaş Baba'nın Mezar Taşı Kitabesi (Mersin)¹⁶¹.

¹⁶¹ Maden, a.g.m., 2016a, 94.

EK-2. Kaynak Kişi Listesi

Kaynak Kişi	Doğum Yılı	Mezuniyet
1. Ali ÇAKIR	1929	-
2. Ali ÇAKIR	1965	Ortaokul
3. Ali LALE	1956	Üniversite
4. Cafer ÇAKIR	1965	Lise
5. Fatma ARAT	1946	İlkokul
6. Fahriye İYİÖZ	1968	Ortaokul
7. Halime AY	1942	-
8. Hatice DOğAN	1969	Meslek Yüksek Okulu
9. Mehmet ÇAKIR	1955	Öğretmen Okulu
10. Mehrima DOğAN	1930	-
11. Neriman ÇAKIR	1957	Öğretmen Okulu
12. Niyazi KARAN	1973	Üniversite
13. Sadık ÇAKIR	1964	Ortaokul
14. Sadık ÇAKIR	1968	Lise
15. Yılmaz ÇETİN	1975	Lisans
16. Zeynep ÇAKIR	1957	Öğretmen Okulu
17. Zehra KARAN	1968	Ortaokul
18. Zeynep LALE	1961	Üniversite

EK-3. Mülakat Soruları

Soru	Sorular
1	Adınız ve soyadınız?
2	Doğum tarihiniz hangi yıldır?
3	Eğitim durumu ve mesleğiniz nedir?
4	Girit Adası'nda yaşanan Bektaşilik hakkında neler biliyorsunuz?
5	Girit Adası'nda Bektaşi tekkeleri hakkında neler biliyorsunuz?
6	Girit Adası ile ilgili büyüklerinizden duyduğunuz hikâyeler nelerdir?
7	Girit Adası'ndan yapılan göçün sebepleri nedir?
8	Muhacirlerin adadan göçü nasıl olmuştur?
9	Turunçlu köyüne geliş hakkında neler biliyorsunuz?
10	Göçten sonra Turunçlu köyünde ne gibi zorluklarla karşılaştılar?
11	Köyde uygulanan Bektaşi ritüelleri nelerdir?
12	Köyde hizmet vermiş Bektaşi Babaları kimlerdir?
13	Ritüelleri uygulama konusunda karşılaşılan zorluklar nelerdir?
14	Bektaşi Tarikatı'na girişinizden bahsedebilir misiniz?
15	Girit kültürünün muhafaza edilmesi konusunda ne gibi çalışmalar yapılmaktadır.
16	Pirevi'ni ziyaret ettiniz mi?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Ali Kemal Sönmez

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor.
Lisans	Yeditepe Üniversitesi	2018

Yayınlar

- Yayın Değerlendirme Amed Gökçen, Zeynep Altop, Bade N. Çayır, Kaz Dağlarından Toroslar, Tahtacı Türkmen Alevileri, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Yayın Değerlendirme Mehmet Reşat Ata, Kutsal Bekâr “Mücerret”, İnciay Yayınları, Mersin, 2007.
- Yayın Değerlendirme Yiğenoğlu, Ç. (2005). Haydar'ı Öldürmek, Yapı Kredi Yayınları. Yiğenoğlu, Ç. (2010). Haydar'ı Öldürmek, Cumhuriyet Kitapları.

